

Գ Լ Ո Բ Ո Ի Մ

Վ Ե Ր Լ Ո Ի Ծ Ա Կ Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

ՀԵՏԸՆՏՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐ

ԼՂՀ ՀԻՄՆԱԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՁ

5

Մարտ
2008

«ՆՈՐԱՎԱՆՔ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Որոշ դիտարկումներ ընտրական և հետընտրական գործընթացի վերաբերյալ	3
Армянская блогосфера и президентские выборы	6
ԼՂՀ ԱԳ նախարար Գ.Պետրոսյանի հարցազրույցը «Նորավանք» հիմնադրամի աշխատակից Սարգիս Հարությունյանին	8
Интервью с Сергеем Минасяном	10
Интервью с Игорем Мурадяном	11
Հարցազրույց ԱՄՆ Ֆլորիդայի պետական համալսարանի Միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի փոխդեկան Ասպետ Քոչիկյանի հետ	13
Косово как инструмент глобального воздействия	15
Право на независимость. юридический ликбез	17
Նոր զարգացումներ Իրանի միջուկային ծրագրի շուրջ	26
Ամերիկա-իրանական բանակցությունների շուրջ	29
Իսլամական կոնֆերանսը՝ արդիականացման ճանապարհին	32
Թուրքական ռազմական գործողությունը հյուսիսային Իրաքում	35
5 лет войны в Ираке. коллекция фактов	43

ՈՐՈՇ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԵՎ ՀԵՏԸՆՏՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Նախագահական ընտրությունների հետ կապված հայտնի զարգացումներն այսօր վերլուծվում են հանրության ամենատարբեր հատվածներում և մակարդակներում: Այդ համատեքստում ավելորդ չեն, թերևս, նաև ներկայացված հետևյալ դիտարկումները:

«Մասնակի հեղափոխություն»

Ըստ մեզ, ընտրական և հետընտրական գործընթացները ՀՀ-ում առաջին հերթին կարիք ունեն հստակ սահմանումների, որոնք առաժմ հստակ չեն հնչել ոչ հայկական տեղեկատվական դաշտում (ինչն այդ ոլորտի բազմաթիվ թերացումներից մեկն է ընդամենը), ոչ էլ պաշտոնական ելույթներում (թերևս, հասկանալի պատճառներով): Որոշ վերլուծաբաններ, հենվելով սերբական, վրացական, ուկրաինական, դրղրզական և այլոց փորձի վրա, Լ. Տեր-Պետրոսյանի ընտրարշավը և հետագա զարգացումները ներկայացնում են որպես դասական «գունավոր հեղափոխության» (ԳՀ) սցենար, և նման պնդման հետ դժվար է չհամաձայնվել: Հայտնի է նաև, որ ներկայիս ԳՀ-ների հենքում դրված է օտար միջամտությունը. դրանց հիմնական հեղինակներն անգլո-ամերիկյան ծառայություններն են, որոնց երբեմն աջակցում են նաև եվրոպական որոշ երկրների (Մերբիայում՝ գերմանական, Ուկրաինայում՝ լեհական) համապատասխան կառույցները: ՀՀ-ի պարագայում կան անուղղակի վկայություններն այն բանի, որ կատարվածը գլխավորապես ծրագրվել է Մեծ Բրիտանիայում, կան նաև կարծիքներ այլ, ոչ եվրոպական երկրների մասնակցության մասին): Այս ամենի առիթով նկատենք, որ այսօր Արևմուտքում կատարվում և հրապարակվում են բազմաթիվ հետազոտություններ, որոնց նպատակն է վերլուծել և բացահայտել այս կամ այն երկրում հեղափոխություններ կատարելու համար անհրաժեշտ նախադրյալները և պայմանները: Այսինքն՝ ձևավորվել է գիտական մի նոր ուղղություն, որը պայմանականորեն կարելի է անվանել «հեղափոխագիտություն»¹:

Միևնույն ժամանակ, ըստ մեր վարկածի, ՀՀ-ում կատարվածի նպատակը (ի տարբերություն այլ ԳՀ-ների) իշխանափոխությունը չէր: Այդ գործընթացը պայմանականորեն կարելի է անվանել «մասնակի հեղափոխություն», այսինքն՝ նախագծի հեղինակները նպատակ չէին դրել իշխանափոխություն կատարել ՀՀ-ում: Նման մոտեցումը հիմնավորված է հետևյալ նկատառումներով:

- Կասկած չի հարուցում, որ ԳՀ-ի իրական հեղինակները պետք է հստակ գիտակցեին, որ՝
- ՀՀ-ն բավական ամուր պետականություն ունեցող երկիր է (դա հետևում է թեկուզ արևմտյան հետազոտական կենտրոնների կողմից կազմված բազմազան վարկանիշային ցուցանիշներից և պետք է որ հաստատվի տարբեր խողովակներով առաքվող «փակ» վերլուծություններից),
  - ՀՀ ղեկավարությունը, ունենալով բավարար քաղաքական կամք և մասնավորապես՝ պատերազմական փորձառություն, երբեք ուժային կամ հոգեբանական ճնշման տակ չի գիջի իշխանությունը:

¹ Բնորոշ է, որ այդ ուսումնասիրություններում գրեթե չի դիտարկվում արտաքին գործոնի դերը, ինչը գիտամեթոդական տեսանկյունից խիստ խոցելի է դարձնում նման հետազոտությունները: Մակայն պետք է կարծել, որ արտաքին դերակատարման չափը և ձևերը մշակվում են այլ (առաջին հերթին՝ տեղեկատվական-հոգեբանական գործողությունների ոլորտի) մասնագետների կողմից, և այդ մշակումները հրապարակման ենթակա չեն:

Որ կատարվածի նպատակն իշխանափոխությունը չէր, անուղղակիորեն վկայում են նաև աշխարհաքաղաքական իրողությունները: Առայսօր անգլոսաքսերի վարած ռազմավարությունը ՀՀ-ի նկատմամբ սխեմատիկորեն կարելի է բնութագրել հետևյալ դրույթներով.

1. ԱՄՆ-ը և նրա դաշնակիցները, ելնելով իրենց տարածաշրջանային քաղաքականության տրամաբանությունից, ձգտում են հնարավորինս խարխլել ՀՀ-ՌԴ դաշնակցային հարաբերությունները, իսկ լավագույն տարբերակով՝ դրանց հաղորդել երկրորդական նշանակություն,
2. ելնելով, մասնավորապես, Ցեղասպանության և ԼՂՀ հիմնախնդիրներից՝ Ադրբեջանի և Թուրքիայի դեմ որոշ իրադրություններում ՀՀ-ն որպես զսպիչ գործոնի օգտագործում,
3. երկրորդ կետի համատեքստում հավելելնք, որ հաճախ նույն մեթոդաբանությամբ Ադրբեջանի և Թուրքիայի հարձակողական տրամադրություններն օգտագործվում են նաև ՀՀ-ի և ԼՂՀ-ի վրա ճնշումներ կատարելու նպատակներով, այսինքն՝ ԱՄՆ-ը և նրա դաշնակիցները գործում են դասական աշխարհաքաղաքականության կանոնների համաձայն:

Ակնհայտ է, որ երկրորդ դրույթի իրագործման համար անհրաժեշտ է ի դեմս ՀՀ-ի ունեցած գործունակ ռազմաքաղաքական միավոր: Մինևույն ժամանակ, պետք է կարծել, որ ՀՀ-ում *ԳՀ-ի* նախագծողները հստակ պատկերացնում են, որ ԼՏՊ-ի և նրա թիմի կարողությունները բարձր չեն, և նրանք կարող են զգալիորեն թուլացնել ՀՀ-ն, իսկ նման երկիրը որպես լուրջ գործոն չի կարող հանդես գալ երկրորդ դրույթի համատեքստում:

Այսպիսով, որպես վարկած՝ կարելի է ընդունել, թե *ԳՀ-ի* հեղինակները հետապնդում էին հետևյալ նպատակը. պահպանել ներկայիս գործունակ և անհրաժեշտ հակաթուրքական (ադրբեջանական) ուղղվածություն ունեցող իշխանությունը, սակայն վերջիններիս թուլացնել, ավելի «լսող» դարձնել: Դա հնարավորություն կտար, մասնավորապես, իրականացնել, ըստ սեփական պատկերացումների, ոչ միայն հակաթուրքական (ադրբեջանական) աշխարհաքաղաքական խաղը, այլև մասամբ լուծել առաջին և երրորդ կետերում դրված խնդիրները (վերջինիս համատեքստում առաջին նախագահի պարտավորական-գաղափարախոսական ուղղվածությունն ավելի քան տեղին է):

Հետընտրական գործընթացներից, ըստ մեզ, հետևում է, որ Լ. Տեր-Պետրոսյանը մինչև ինչ-որ պահ համոզված էր, որ *ԳՀ* հեղինակները մինչև իր վերջնական հաղթանակը պետք է սատարեն իրեն: Սակայն դա տեղի չունեցավ¹, և ներկայիս արտաքին ճնշումներն ուղղված են գլխավորապես ոչ հօգուտ Լ. Տեր-Պետրոսյանի (ընտրությունների արդյունքները կարծես թե ոչ մեկի կողմից կասկածի տակ չեն դրվում). արևմտյան քաղաքական շրջանակների հիմնական «մտահոգությունը» իշխանությունների ուժային գործողություններն են և դրանց հետևանքները, այսինքն՝ նպատակ են հետապնդում ճնշումներ կիրառել ՀՀ իշխանությունների վրա: Դրան զուգահեռ՝ *ԳՀ-ի* հեղինակները փորձելու են առավելագույնս օգտագործել առաջին նախագահի հրահրած շարժումը՝ որպես ՀՀ իշխանությունների վրա ներագդելու շարունակական գործոն:

Հողմադացներ կառուցելու ժամանակը

Վերոնշյալի առիթով հարկ է նկատել, որ ցանկացած հասարակական-քաղաքական շարժման հետագա զարգացումների կանխատեսումը, փոփոխականների թվի շատ մեծ լինելու պատճառով, խիստ դժվար է անգամ ռազմավարական մտածողության հարուստ ավանդույթներ ունեցող ԱՄՆ-ի և նրա դաշնակիցների համար: Հետագա զարգացումների համատեքստում որոշիչ դերակատարում պետք է որ ունենա, անկասկած, հայաստանյան պետական-քաղաքական ընտրանին: Այս վերջինի համատեքստում, թերևս, օգտակար է մտաբերել Պեկինի Տյանանմեն հրապարակում տեղի ունեցածը:

¹ Այս հանգամանքը, կարելի է կարծել, անակնկալ էր առաջին նախագահի համար: Նկատենք սակայն, որ անուղղակիորեն այս վարկածի օգտին են խոսում նրա հողվածներն ամերիկյան մամուլում, որտեղ Լ.Տեր-Պետրոսյանը փաստորեն կշտամբում է արևմտյան երկրների դեկավարությանը ժողովրդավարության սկզբունքներից հետ կանգնելու առիթով:

Ինչպես հայտնի է, 1989թ. չինական իշխանությունները դաժանաբար, մեծ զոհերի գնով (2600 ցուցարար զոհվեցին), ցրեցին ուսանողության՝ Պեկինի Տյանանմեն հրապարակում շարունակաբար ընթացող զանգվածային հանրավաքը: Ուսանողները համակարգային փոփոխություններ էին պահանջում... Միևնույն ժամանակ, վերլուծաբանների մի զգալի մասը համոզված է, որ 90-ականների սկզբին սկսված և առայսօր շարունակվող Չինաստանի սրընթաց վերելքը մեծ չափով պայմանավորված է այն եռանդուն բարեփոխումներով, որոնք հետևեցին Տյանանմենի դրամատիկ իրադարձություններին: Չինական քաղաքական ընտրանին այդպիսով կարողացավ երիտասարդության կուտակված դժգոհության ապակառուցողական, հանրահավաքային եռանդը (էներգիան) վերածել կառուցողականի: Այսպիսով, ՉԺՀ-ում գործնական հարթությունում իրագործվեց ազգային անվտանգության համակարգի այն հայտնի թեզը, որը չինական մեկնաբանությամբ հնչում է մոտավորապես այսպես. «Երբ փչում է ուժեղ հողմը, ոչ միայն վրաններ պատրաստիր, այլև հողմադացներ կառուցիր...»:

*Գազիկ Հարությունյան
«Նորավանք» հիմնադրամ*

АРМЯНСКАЯ БЛОГОСФЕРА И ПРЕЗИДЕНТСКИЕ ВЫБОРЫ

Блоги (интернет-дневники) на сегодняшний день являются самой развивающейся частью интернета. Из более чем 150 млн веб-сайтов в мире половина является блогами, то есть персональными страницами конкретных интернет-пользователей, которые могут размещать на них собственную информацию. Блоги часто бывают сугубо личными, где размещается персональная информация о пользователе, которая может заинтересовать только близких ему людей. Однако сейчас наиболее популярными являются тематические блоги, на которых профессионалы по тем или иным областям размещают свое мнение, аналитику и прочее относительно конкретных областей. Подобные блоги по авторитетности и посещаемости на Западе уже серьезно конкурируют в интернете с прессой. Популярный блоггер ежедневно может иметь десятки тысяч посетителей на своем сайте, что все более и более увеличивает влияние блогов. Многие СМИ теперь ведут на своих сайтах и блоги ведущих журналистов, тем самым принимая новые требования интернета. Во многих тоталитарных странах блоггеров преследуют так же, как и оппозиционных журналистов.

Блоги также получили свое место и в политике. Например, все кандидаты в президенты в Соединенных Штатах еще год назад открыли свои блоги для прямого интерактивного общения с общественностью через интернет. Также много российских политиков, депутатов, журналистов также ведут свои блоги, которые имеют серьезное влияние на социальную жизнь в стране и по многим вопросам реагируют намного быстрее СМИ.

В Армении блогосфера, как и интернет в целом, слабо развита. В то же время, предвыборная гонка, развернувшаяся в Армении с осени 2007г., привела к беспрецедентному росту активности в армянской блогосфере. За последние месяцы открылось несколько сот армянских блогов. Если ранее это были в основном блоги армян из диаспоры, то теперь по активности локальные стали доминировать в связи с тем, что преподносят информацию непосредственно с мест событий.

Армянскую блогосферу можно разделить на три части. Наиболее массовая – русскоязычная, затем идут англоязычная и армяноязычная. При этом чаще всего используются все три языка, но предпочтение отдается одному. Наиболее активно развивающимся сегментом армянской блогосферы является площадка *Livejournal.com* (в последние дни большой популяризации этого ресурса стал факт открытия именно здесь блога Сержа Саркисяна - <http://serzhhsargsyan.livejournal.com/>). Здесь основную часть составляют русскоязычные блоги, причем их читателями являются не только армяне, но также и жители стран СНГ, Израиля и т.д. Также блоги присутствуют на таких крупных площадках, как *Blogspot.com*, *Wordpress.com*. Эти блоги по большей части являются англо- и армяноязычными.

Предвыборная активность в армянском обществе перекинулась и на блоги. Если ранее в политических темах преобладали больше карабахская тема, отношения с Азербайджаном и Турцией и т.п., то в последнее время эти темы практически полностью отошли на задний план и основной проблемой стала внутривнутриполитическая ситуация в стране. Так, журналист Онник Крикorian ведет отдельный блог, который посвящен исключительно выборам (<http://blog.oneworld.am/>).

Изначально в блогах присутствовали люди, приближенные к штабу Тер-Петросяна. Они же инициировали создание блога на сайте Тер-Петросяна, на котором велась пропагандистская деятельность против властей.

В январе-феврале в *Livejournal.com* появилось более десятка новых блогов, которые носили откровенно пропагандистский характер и распространяли негативную информацию о властях с одной стороны, и о Тер-Петросяне и его сторонниках – с другой. Однако, как показал опыт, этот метод не стал действенным. *Как оказалось, армянские пользователи с недоверием*

относятся к неизвестным и неавторитетным блогерам. В дальнейшем деятельность этих блогов свелась в минимуму, так как обе стороны поняли, что цель, поставленная перед этими интернет-дневниками, не достигается в должной мере.

Однако наиболее популярные блогеры вели активную пропаганду и антипропаганду, которая в основном была направлена либо против властей, либо против Тер-Петросяна. При этом активность блогеров возрастала по нарастающей с начала текущего года.

События 1 марта привлекли внимание к армянской блогосфере как среди армян, так и зарубежных читателей. Уже с момента начала беспорядков блогеры, которые жили в гуще событий вели он-лайн репортажи с места событий.

Уже ранее этого среди блогеров возник раскол по политическим пристрастиям. Однако события 1 марта привели к окончательному разделению блогосферы на несколько враждующих лагерей. Одна часть блогеров, вне зависимости от политических пристрастий, восприняла произошедшее как попытку мятежа и подрыв государственности, и начала акцию по разоблачению дезинформации, которая стала распространяться в виде слухов и записей в блогах людей, близких к «левонаканам». Оперативно был создан ряд записей, которые были подняты в Топ-Яндекса (здесь появляются самые популярные записи во всей русскоязычной блогосфере), за счет чего количество посетителей этих записей увеличилось в несколько раз за счет зарубежных пользователей, которые были заинтересованы в происходящих событиях. С частью из этих материалов можно ознакомиться по данным адресам:

<http://ahousekeeper.livejournal.com/179008.html>
<http://ablertus.livejournal.com/34346.html>
<http://athanatoi.livejournal.com/39606.html>
<http://moonleight.livejournal.com/127270.html>
<http://alkhimik.livejournal.com/89449.html>
<http://ston-e.livejournal.com/37108.html>
<http://alkhimik.livejournal.com/89058.html>
<http://ahousekeeper.livejournal.com/179407.html>
<http://dilanyan.livejournal.com/175088.html>
<http://alkhimik.livejournal.com/89058.html>
<http://zabriskie-point.livejournal.com/145721.html>
<http://ablertus.livejournal.com/34279.html>
<http://arin-berd.livejournal.com/23979.html>
<http://uzogh.livejournal.com/164302.html>
<http://ahousekeeper.livejournal.com/179008.html>
<http://cc-tun.livejournal.com/21028.html>
<http://ston-e.livejournal.com/36862.html>
<http://pigh.livejournal.com/77912.html>

После введения чрезвычайного положения интерес к блогам еще более повысился. В условиях закрытости ряда оппозиционных СМИ, блокирования в интернете ряда информационных сайтов, а также минимизирования информации через официальные источники, блоги частично приняли на себя роль прессы. Надо учитывать, что на данный момент аудитория популярного блога достигает нескольких сот уникальных посетителей в день. С учетом того, что важные новости копируются часто сразу на нескольких блогах, то можно утверждать, что блогосфера по степени влияния на данный момент по крайней мере не уступает армянским он-лайн информационным изданиям.

Со списком наиболее популярных армянских блогов (включая армян из диаспоры), размещенных на *Livejournal.com*, можно ознакомиться по следующему адресу: <http://www.miacum.ru/gazeta/armblogs>.

Самвел Мартиросян

ԼՂՀ ԱԳ ՆԱԽԱՐԱՐ Գ.ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԻ ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑԸ
«ՆՈՐԱՎԱՆՔ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑ
ՍԱՐԳԻՍ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻՆ

- Ձեր կարծիքով՝ 2007թ. ընթացքում աշխարհաքաղաքական խոշոր դերակատարների (ԱՄՆ, Ռուսաստան, Եվրամիություն) մոտ որևէ փոփոխություն նկատվե՞լ է Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի առնչությամբ: Եթե այո, ապա որո՞նք կառանձնացնեիք:

- Նախ պետք է նշել, որ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի յուրահատկություններից մեկն այն է, որ հակամարտության կարգավորմամբ զբաղվող ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահները, ինչպես նաև համանախագահող երկրները (ԱՄՆ, Ռուսաստան, Ֆրանսիա), ինչպես իրենք են նշում, ղարաբաղա-ադրբեջանական հակամարտության վերաբերյալ ունեն գրեթե միևնույն պատկերացումը և հանդես են գալիս ընդհանուր մոտեցումով՝ ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի հովանու ներքո ընթացող բանակցային գործընթացի շրջանակներում: Ինչպես գիտեք, համանախագահները հանդես են գալիս որպես միջազգային միջնորդներ բանակցային գործընթացում, իսկ սա նշանակում է, որ նրանք նպատակ չունեն հակամարտության կողմերին պարտադրել կարգավորման որևէ տարբերակ կամ լուծում, այլ ընդհակառակը, նրանց նպատակն է օժանդակել հակամարտության կողմերին բանակցությունների միջոցով գտնել իրենց համար ընդունելի և փոխշահավետ լուծում, որն, իր հերթին, ընդունելի կլինի նաև իրենց ժողովրդի կողմից:

Այսօր գոյություն ունեն մի շարք խնդիրներ, որոնց շուրջ ձեր նշած աշխարհաքաղաքական խոշոր կենտրոնների միջև առկա են սկզբունքային լուրջ տարաձայնություններ: Նշված խնդիրների թվում են, օրինակ, Իրանի հարցը, Պաղեստինյան խնդիրը, Կոսովոյի ապագա կարգավիճակի հարցը, Արևելյան Եվրոպայում ամերիկյան հակահրթիռային պաշտպանության համակարգի տեղադրման հարցը և այլն: Այս և մի շարք այլ խնդիրների համատեքստում Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրը կարծես թե երկրորդ պլան է մղվել, որի պատճառով էլ հակամարտության կարգավորմանն ուղղված բանակցային գործընթացում լուրջ տեղաշարժեր չեն գրանցվել:

Անցած 2007թ. ընթացքում շարունակվել են Հայաստանի և Ադրբեջանի նախագահների և արտգործնախարարների մակարդակով ընթացող խորհրդակցությունները: Տեղի են ունեցել նաև համանախագահների հետ արտգործնախարարների առանձին հանդիպումներ: ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահները տարածաշրջան են այցելել՝ երեք կողմերի դիրքորոշումները քննարկելու համար:

Հարկ է նշել նաև, որ ամեն ինչ չէ, որ կախված է միայն միջնորդների դիրքորոշումից: Կողմերն իրենք շատ բան ունեն անելու խնդրի վերջնական կարգավորման համար, և առանց կողմերի համաձայնության՝ դժվար թե հնարավոր լինի որևէ հաջողության հասնել հակամարտության խաղաղ կարգավորման հարցում:

2007թ. ընթացքում Եվրամիությունը նույնպես շարունակել է իր քաղաքականությունը վարել, ինչպես նաև փորձել է խորացնել ներգրավվածությունը հարավկովկասյան գործընթացներում՝ մասնավորապես «Նոր եվրոպական հարևանություն» քաղաքականության ծրագրի շրջանակներում: Այնուամենայնիվ, ղարաբաղա-ադրբեջանական հակամարտության խաղաղ կարգավորման հարցում այն դեռևս որևէ ուղղակի մասնակցություն կամ դերակատարություն չունի:

Ինչպես նախորդ տարիներին, այնպես էլ 2007թ. ընթացքում Ադրբեջանը շարունակել է Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրն այլ միջազգային կառույցներ տեղափոխելու իր ջանքերը, ռազմատեսչ և բանակցությունների ոգուն հակասող հայտարարությունները, հակահայկական քարոզչությունը երկրի ներսում և դրսում, ինչպես նաև խոչընդոտներ է հարուցել տարածաշրջանում միջազգային կազմակերպությունների ներկայացուցիչների աշխատանքներին: Չնայած Ադրբեջանի ջանքերին՝ համանախագահող երկրները, ինչպես նաև այլ միջազգային և եվրոպական կառույցներ կրկին իրենց աջակցությունն են հայտնել ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի հովանու ներքո ընթացող բանակցություններին և նրանց կողմից գործադրվող ջանքերին:

Անցած 2007 թվականը նշանակալից էր նաև այն իմաստով, որ այն բանից հետո, երբ Կոստվոյի հիմնախնդրի շուրջ Բելգրադի ու Պրիշտինայի միջև ընթացող բանակցություններն ավարտվեցին անհաջողությամբ, միջազգային հանրությունը, մասնավորապես ԱՄՆ-ը, Եվրամիության շատ երկրներ, առաջին անգամ հանդես եկան Կոստվոյի անկախության միակողմանի հռչակման օգտին: Կոստվոյի անկախության միակողմանի հռչակումն ու դրա ճանաչումը, եթե, իհարկե, դա տեղի ունենա, շատ լուրջ ազդեցություն կունենա մի շարք ինչպես փոխակերպվող ժամանակակից միջպետական հարաբերությունների, այնպես էլ ժամանակակից միջազգային հարաբերությունների ողջ համակարգի վրա:

- 2007 թվականի համար ի՞նչ տեղաշարժեր կառանձնացնեիք հարավկովկասյան աշխարհաքաղաքական զարգացումներում, որոնք իրենց ազդեցությունն ունեն կամ կարող են ունենալ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի վրա:

- 2007թ., ինչպես գիտեք, ՀՀ-ում կայացել են Ազգային ժողովի, իսկ ԼՂՀ-ում՝ նախագահական ընտրություններ: Ս.թ. փետրվարին Հայաստանի Հանրապետությունում անցկացվեցին նաև հերթական նախագահական ընտրություններ: Այսօր մեզ անհրաժեշտ է ավելի ամրապնդել մեր դիրքը միջազգային հանրության առջև, ինչպես նաև մեկ անգամ ևս ապացուցել, որ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը կայացած, ժողովրդավարական սկզբունքներին հավատարիմ և օրենքի իշխանությանը ձգտող երկիր է, որտեղ բոլոր պետական մարմիններն ու ինստիտուտները գործում են լիարժեք՝ համապատասխան հանրապետության Սահմանադրությանն ու օրենքներին: Իհարկե, մեզ համար չափազանց կարևոր են նաև ՀՀ նախագահական ընտրությունները, քանի որ Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի անվտանգության և անկախության դե-յուրե ճանաչման համար անհրաժեշտ է ունենալ ուժեղ, ժողովրդավարական Հայաստանի Հանրապետության:

2007թ. շարունակվել է նաև լարվածությունը Իրանի միջուկային ծրագրի շուրջ: Այս խնդիրը ևս լուրջ վտանգ է պարունակում տարածաշրջանի համար: Չնայած 2007թ. ԱՄՆ Կենտրոնական հետախուզական գործակալության զեկույցում ասվում էր, որ Իրանը դեռևս 2003թ. դադարեցրել է միջուկային զենք ստեղծելու իր փորձերը, այնուամենայնիվ, Իրանի հարաբերությունները ԱՄՆ-ի և Եվրամիության որոշ երկրների հետ մնում են բավական լարված: Հետևաբար, մեզ համար շատ կարևոր է, որպեսզի այս խնդիրը կարգավորվի բացառապես խաղաղ և դիվանագիտական ճանապարհով:

2007թ. ընթացքում, ընդհանուր առմամբ, շարունակվել են այն աշխարհաքաղաքական զարգացումներն ու գործընթացները, որոնք սկսվել էին դեռևս նախորդ տարիներին: 2007թ. կարևորագույն հաջողություններից մեկն էլ այն էր, որ մեզ հաջողվել է պահպանել հաստատված հարաբերական խաղաղությունը, երկրի տնտեսական, քաղաքական ու հասարակական զարգացումը, էլ ավելի ամրապնդել մեր պետականությունը:

- Ձեր գնահատմամբ՝ աճել է, արդյոք, պատերազմի հավանականությունը Ադրբեջանի հետ, և ո՞ր է տանում դինամիկան:

- Ինչպես նախորդ տարիներին, այնպես էլ 2007թ. Ադրբեջանում տարբեր մակարդակների վրա շարունակել են հնչել ռազմատենչ հայտարարություններ, էլ ավելի է ուժեղացել հակահայկական քարոզչությունը: Այնուամենայնիվ, չեմ կարծում, թե պատերազմի հավանականությունը նախորդ տարվա ընթացքում աճել է, քանի որ այս բոլոր երևույթները, ցավոք, արդեն սովորական են դարձել, իսկ ադրբեջանական կողմը շարունակում է դրանք օգտագործել ինչպես իր ժողովրդին, այնպես էլ միջազգային հանրությանն ապատեղեկացնելու ու շանտաժի ենթարկելու նպատակով:

Անկախ ամեն ինչից, մենք շարունակելու ենք մեր արտաքին քաղաքականությունը՝ կառուցել, ելնելով այն իրողությունից, որ պատերազմի հավանականությունը միշտ էլ եղել ու դեռ այսօր էլ շարունակում է մնալ: Հետևաբար, այսօր, կողմերի միջև զինադադարի ամրապնդման և հակամարտությունը բացառապես խաղաղ ճանապարհով կարգավորելու վերաբերյալ իրավական ուժ ունեցող որևէ համաձայնագրի բացակայության պարագայում ԼՂՀ անվտանգության, ինչպես նաև երկրում խաղաղության ու կայունության երաշխավորները մնում են ԼՂՀ Պաշտպանության բանակն ու Հայաստանի Հանրապետությունը:

Հունվարի 18, 2008թ.

ИНТЕРВЬЮ С СЕРГЕЕМ МИНАСЯНОМ¹

Как Вы думаете, изменилось ли в 2007 году отношение крупных геополитических акторов (США, Россия, Евросоюз) к проблеме Нагорного Карабаха? Если да, то какие именно изменения Вы бы отметили?

Особого изменения не наблюдается, динамика отношения основных геополитических акторов к проблеме Нагорного Карабаха остается стабильной, и на фоне осознания внешними акторами невозможности компромиссов сторонами на нынешнем этапе главным приоритетом остается поддержание обыкновенного формата вялотекущей имитации переговоров.

Какие сдвиги в южно-кавказских геополитических развитиях за 2007 год повлияли или могут повлиять на проблему Нагорного Карабаха?

Обострение внутривосточной ситуации в Грузии, вывод российских баз из Грузии, усиление российского экономического присутствия в Армении, продолжение общей милитаризации в государствах региона, деактуализация на нынешнем этапе военной операции против Ирана.

Как по-вашему, возросла ли вероятность начала войны с Азербайджаном и, в этом аспекте, куда ведет динамика?

Усилилась милитаризация и гонка вооружений, однако во многом в силу того, что военный баланс сохраняется (но уже на более высокой точке соотношения военных потенциалов сторон) вероятность начала войны с Азербайджаном в краткосрочной перспективе не изменилась – не усилилась, но и не уменьшилась.

11 февраля, 2008г.

---

¹ Сергей Минасян - Руководитель отдела кавказоведения Кавказского института СМИ.

ИНТЕРВЬЮ С ИГОРЕМ МУРАДЯНОМ¹

Как Вы думаете, изменилось ли в 2007г. отношение крупных геополитических акторов (США, Россия, Евросоюз) к проблеме Нагорного Карабаха? Если да, то какие именно изменения Вы бы отметили?

Позиция США и России совершенно не изменилась. США время от времени пытались создавать очередные ограниченные во времени имитационные процессы урегулирования, заведомо обреченные на провалы вследствие их искусственности и отсутствия необходимых оснований. Администрация США в последние годы действовала совместно с правительством Великобритании, которая, после ряда попыток активизировать процессы урегулирования при участии европейских структур, также пришла к выводу о приемлемости того, что в мировой сети уже принято обозначать как «имитация», в применении к карабахской проблеме. Политика США и Великобритании на Южном Кавказе полностью подчинена проблемам добычи и транспортировки нефти и газа, и всю политику выстраивают с учетом этих целей, когда приоритетами стали обеспечение необходимого уровня стабильности и безопасности, без чего невозможно осуществить энергетические проекты. После завершения проектов по созданию энергетических коммуникаций представления двух держав о допустимых уровнях рисков изменились; несколько изменилась и ситуация в Абхазии и Южной Осетии, где происходили неприятные события, что было приобщено к политике в отношении России. Но это касалось только грузинских сюжетов, в отношении карабахской провинции все оставалось по-старому. Представления США и Великобритании о возможных предложениях по урегулированию исчерпаны, и именно 2007г. предоставил возможность убедиться в этом после «пика урегулирования», который имел место в 2006г. В настоящее время единственной задачей США и Великобритании в отношении карабахской провинции стало недопущение возобновления военных действий. Вряд ли будущая администрация демократов в США станет предпринимать радикальные попытки по урегулированию данной проблемы и ее политика сведется к продолжению процесса имитации, хотя со временем делать это будет все сложнее. Нужно вспомнить, что Ки-Уэст, который очень быстро убедил республиканскую администрацию в тщетности процесса реального урегулирования, был как таковой подготовлен и сконструирован в бытность клинтоновской администрации, которой не хватило времени, чтобы самой убедиться в тщетности этих попыток.

Позиция России наименее интересна и продолжает оставаться прежней. Россия предпочитает видеть карабахскую проблему в законсервированном виде. Если ранее Россия опасалась того, что основной блок вопросов в части урегулирования может быть решен без ее фактического участия, то сейчас эти опасения исчерпаны. В позиции Европейского Союза действительно произошли серьезные изменения. Позиция Европейского Союза теперь вполне идентична позиции США. Политика Запада в отношении Южного Кавказа стала более согласованной и сосредоточена в рамках отношений между Даниэлем Фридом и Хавьером Соланой. Практически, более никто не испытывает желания вторгаться в кавказские проблемы. Коррупцированные европейские чиновники вынуждены отдыхать, и им предстоит неприятные объяснения со своими клиентами от азербайджанского официоза.

---

¹ Игорь Мурадян - Эксперт по вопросам безопасности.

Какие сдвиги в южно-кавказских геополитических развитиях за 2007 год повлияли или могут повлиять на проблему Нагорного Карабаха?

2007 год в еще большей мере подтвердил, что в мире начался процесс перекройки государственных границ, что является одной из стратегий США. Данный процесс не столь однозначен, как хотелось бы и как его видят аналитики, мыслящие более оригинально, нежели представители банального политического ангажемента. Вместе с тем, США предстали перед жесткой реальностью, когда управление регионами становится более сложным, и так или иначе должны приступить к реализации данной стратегии. К сожалению, пока Россия остается на тех же позициях, что и Европейский Союз, что объясняется неподготовленностью политических лидеров России к новым мировым реалиям. Вместе с тем, выясняется, что только две державы в мире (пока) заинтересованы в перекройках и создании новых конструкций в мировой геополитике – США и Россия, что отличает их от Европы. Именно эта идентичность политической ментальности приводит США и Россию к новому кругу соперничества. Это те процессы, с которыми можно вполне консолидироваться, но где можно и проиграть, причем по крупному, как это имело место в начале 20 века.

2007 год одновременно внес существенные коррективы в перспективы интеграции с НАТО стран Южного Кавказа, принеся гораздо больше пессимизма. Акценты перенесены в бассейн Черного моря, где США реализуют новые планы военного присутствия, которые привели к консолидации усилий Турции и России, с которыми солидаризируется Иран. Практически, главные факторы, влияющие на развитие процессов в Южном Кавказе переключались из Каспийского бассейна в Черное море. Игра стала сложнее, а вызовы – серьезнее.

Как по-вашему, возросла ли вероятность начала войны с Азербайджаном и, в этом аспекте, куда ведет динамика?

Азербайджанское руководство официально объявило о применении системной политики функциональной блокады Армении, опираясь на крупные нефтяные доходы. Данная политика не нужна правительству, которое имеет серьезные намерения возобновить войну. Однако и эти планы по блокированию Армении очень скоро утратили свою значимость и стали бессмысленными, так как азербайджанские руководители очень быстро убедились в тщетности этих планов в современном мире. Азербайджанские «шефы», после мая 1994 года, никогда не имели в виду возобновить войну с Арменией «один на один». Данная война может происходить либо при полном одобрении со стороны Турции, либо при ее участии. Эти принципы были обговорены в апреле 1998 года в Анкаре С.Демирелем и Г.Алиевым. Данная война не может быть обусловлена внесистемными факторами. Если отношения между Турцией и США, а также между Турцией и Россией будут улучшаться, то война между Арменией и Азербайджаном утратит смысл. Если в Турции получают развитие деструктивные процессы, связанные с усилением радикальных идей, ситуация изменится. Одним из факторов начала войны может быть стремление внести серьезные конфронтационные моменты между Турцией и Россией, когда лучшим способом может стать война между Арменией и Азербайджаном. Но вряд ли найдутся политики, которые могли бы допустить столь опасный сценарий.

Армению, как и другие государства, ожидают три наиболее опасных вызова:

1. Надвигающийся мировой экономический кризис;
2. Кардинальные изменения в правилах мировой политики;
3. Возможная резкая конфронтация в Черноморско-Кавказском регионе, что будет граничить с региональной войной.

Готова ли актуальная армянская элита осмыслить и достойно встретить эти вызовы?

15 января 2008г.

ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑ

ԱՄՆ Ֆլորիդայի պետական համալսարանի Միջազգային
հարաբերությունների ֆակուլտետի փոխդեկան **Ասպետ Քոչիկյանի** հետ

- *Ձեր կարծիքով՝ 2007թ. ընթացքում աշխարհաքաղաքական խոշոր դերակատարների (ԱՄՆ, Ռուսաստան, Եվրամիություն) մոտ որևէ փոփոխություն նկատվե՞լ է Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի առնչությամբ: Եթե այո, ապա որո՞նք կառանձնացնե՞իք:*

- Չեմ կարծում, թե որևէ մեծ փոփոխություն է տեղի ունեցել: Այսինքն՝ տեղի են ունեցել ավելի փոքր՝ մարտավարական նշանակության փոփոխություններ: Օրինակ, եթե մինչև 2007թ. ուժի վերոհիշյալ կենտրոնները թեև ունեին տարաձայնություններ, սակայն անցած տարի այդ հակասություններն ավելի ակնառու դարձան, որոնք էլ իրենց ազդեցությունը թողեցին տարածաշրջանի վրա և որոշակի իմաստով անդրադարձ ունեցան Լեռնային Ղարաբաղի հարցում: Բայց քանի որ 2007թ. շատ բեղուն տարի էր իրադարձությունների իմաստով (օրինակ, ԱՄՆ խնդիրներն Իրաքում ու Աֆղանստանում), չեմ կարծում, թե որևէ փոփոխություն է տեղի ունեցել այդ կենտրոնների քաղաքական գործիչների մտքերում՝ կապված Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի հետ, որովհետև որևէ գործողություն չեն իրականացրել հակամարտության առնչությամբ՝ նորուղղությունների մշակման համար: Կարծում եմ՝ անցած տարի այդ ուժի կենտրոնների օրակարգում Լեռնային Ղարաբաղի հարցն այդքան էլ մեծ տեղ չի զբաղեցրել:

- *2007թ. համար ի՞նչ տեղաշարժեր կառանձնացնե՞իք հարավկովկասյան աշխարհաքաղաքական զարգացումներում, որոնք իրենց ազդեցությունն ունեն կամ կարող են ունենալ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի վրա:*

- Այս պարագայում գլխավոր կետը Ռուսաստանի քաղաքականությունն էր Վրաստանի նկատմամբ: Որպես առաջնային օրինակ կարելի է բերել այն, որ 2007թ. առնվազն երկրորդ կեսում ռուս-վրացական հակասությունները մեղմացան՝ նախորդ ամիսների կամ նույնիսկ տարիների համեմատ: Արդյոք սա ռուսական նախաձեռնություն էր, թե՞ վրացական: Առայժմ չեմ կարող ասել: Եթե ռուսների նախաձեռնությունն էր, ապա կարող ենք ասել, որ Մոսկվան ցանկանում է վերանայել իր քաղաքականությունը Հարավային Կովկասի նկատմամբ, ընդ որում՝ նաև չլուծված հակամարտությունների նկատմամբ՝ Լեռնային Ղարաբաղ, Աբխազիա, Հարավային Օսիա: Այս պարագայում Ռուսաստանի քաղաքականության փոփոխությունը, որը, ես ենթադրում եմ, տեղի է ունենում, կարող է իր ազդեցությունն ունենալ Լեռնային Ղարաբաղի հարցում՝ այն իմաստով, որ Մոսկվայի հեղինակությունը կարող է բարձրանալ: Օրինակ, ադրբեջանցիները կարծում են, թե Ռուսաստանի դիրքորոշումը միակողմանի է՝ հայամետ, իսկ հավասարակշռված մոտեցումը կարող է մեծացնել նրա հեղինակությունը, ինչն էլ կարող հանգեցնել միջնորդական առաքելության որակի բարձրացմանը, և հարցի լուծումը կարող է առաջ գնալ: Կարծում եմ՝ անկախ այն բանից, թե Հարավային Կովկասի նկատմամբ ինչ նոր ծրագրեր կմշակեն Միացյալ Նահանգներում կամ Արևմուտքում, առանց Ռուսաստանի համաձայնության դժվար թե այդ ծրագրերը կյանքի կոչվեն այստեղ:

Ինչ վերաբերում է Թուրքիային, ապա Անկարայի համար առաջնայինը Հյուսիսային Իրաքում առկա իրավիճակն է: Եթե խոսենք այն մասին, թե 2007թ. ինչ առաջնություններ են սահմանվել թուրքական արտաքին քաղաքականության համար, ապա պետք է նշել, որ առաջին տեղում Հյուսիսային Իրաքն էր: Հավանական է, որ դրա արձագանքները մենք այս տարի նույնպես տեսնենք: Այդ պատճառով Թուրքիայի հարավկովկասյան նոր քաղաքականության մշակումն առաջնային տեղում չէր Անկարայում:

Հետաքրքիր է Իրանի պարագան: Չնայած ամերիկա-իրանական հարաբերություններում շարունակվող լարվածությանը՝ հեղինակության բարձրացման նպատակով իրանական

կողմը բավական ակտիվ քաղաքականություն վարեց Հարավային Կովկասում: Օրինակ, անցած տարվա ընթացքում տեղի ունեցան իրանցի մի շարք բարձրաստիճան պաշտոնյաների այցելություններ տարածաշրջան: Թեհրանի նպատակն է՝ այդ թվում Հարավային Կովկասում ստեղծել «ընկեր» երկրների մի շրջանակ, որպեսզի խոչընդոտի ԱՄՆ-ի կողմից իրականացվող շրջափակման քաղաքականությանը: Եվ կրկին պետք է նշել, որ Իրանն ընդունված է այս տարածաշրջանում, ընդունված է թե՛ հայերի, թե՛ ադրբեջանցիների կողմից: Եվ միակ պատճառը, որ Իրանը դուրս է մնացել Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման գործընթացից, Միացյալ Նահանգների ճնշումն է: Բացի այդ, պետք է նշել, որ անցած տարվա ընթացքում տարածաշրջանում նկատվեց Ռուսաստանի ու Իրանի քաղաքականությունների մերձեցում: Չէի ասի, թե մենք գործ ունենք Մոսկվա-Թեհրան առանցքի հետ, սակայն երկու երկրների քաղաքականությունների մերձեցում նկատվեց:

Ընդհանուր առմամբ, հարկ է նշել նաև այն, որ Ղարաբաղյան հակամարտության շուրջ առկա իրավիճակի վրա ազդեցություն ունեն ոչ միայն արտաքին ուժերը: Հայաստանն ու Ադրբեջանը նույնպես կարող են ասել իրենց խոսքը, հատկապես Ադրբեջանը, որն ինքնուրույն քաղաքականություն վարելու ավելի շատ ռեսուրսներ ունի:

- Ձեր գնահատմամբ՝ աճել է արդյոք պատերազմի հավանականությունն Ադրբեջանի հետ, և ու՞ր է տանում դինամիկան:

- Հարցը բաժանվում է երկու մասի: Եթե ցանկանում ես չափել պատերազմի հավանականությունը, պետք է հաշվի առնես կամ ռազմական ներուժի ոլորտում գրանցվող փոփոխությունները, կամ քաղաքական գործիչների հայտարարությունները:

Եթե դիտարկենք քաղաքական գործիչների հայտարարությունները, հատկապես՝ Ադրբեջանում, ապա մտավախությունը, թե կարող է պատերազմ սկսվել, աճել է, բայց ինչ վերաբերում է ռազմական ներուժի ոլորտում տեղի ունեցող փոփոխություններին, ապա վիճակն անփոփոխ է: Հայաստանում՝ հաստատ: Ինչ վերաբերում է Ադրբեջանին, ապա չնայած այնտեղի քաղաքական գործիչների ռազմաշունչ հայտարարություններին, այդ երկիրը ներկայումս ի վիճակի չէ պատերազմ վարելու: Որովհետև այդ երկիրն այսօր ունի սոցիալական բնույթի լուրջ խնդիրներ, իսկ այդպիսի խնդիրներ ունեցող պետությունը չի կարող պատերազմ սկսել: Իհարկե, ազգայնական գաղափարներով կարելի է «համոզել» բնակչության որոշ հատվածի, սակայն, ի տարբերություն 20 տարի առաջվա ադրբեջանցի երիտասարդի, այսօրվա ադրբեջանցի երիտասարդը շատ ավելի հետաքրքրված է իր ընտանիքի ապրուստով, քան Ղարաբաղը «ազատագրելով»:

Չնայած Ադրբեջանում դեռ գոյություն ունի ծայրահեղորեն տրամադրված ադրբեջանցիների լոբբիստական մի փոքր խումբ, որը շահագրգռված է Ղարաբաղյան հակամարտությունը ռազմական ճանապարհով լուծելու մեջ, սակայն չեմ կարծում, թե նրանք կարող են դա անել, որովհետև նրանք այսօր թվաքանակով քիչ են ադրբեջանական հասարակությունում: Ինչ վերաբերում է ադրբեջանցի կառավարության ռազմաշունչ հայտարարություններին, ապա դա արվում է ծայրահեղորեն տրամադրված այդ 10%-ին գոհացնելու համար, սակայն եթե պաշտոնական Բաքուն դիմի գործնական քայլերի (օրինակ, սկսի ռազմական գործողություններ), նա կարող է իր դեմ տրամադրել ադրբեջանական հասարակության առնվազն 80%-ին, որին այսօր պատերազմ պետք չէ:

Հունվարի 15, 2008թ.

КОСОВО КАК ИНСТРУМЕНТ ГЛОБАЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

Самопровозглашение Косово и последовавшие за этим признания республики со стороны ведущих держав не только способны привести к далеко идущим последствиям, но и являются метаморфизированной реанимацией американской политики начала прошлого века.

Косово провозгласил свою независимость 17 февраля. Незамедлительно в одностороннем порядке новую страну стали признавать Афганистан, Япония, Бельгия, Франция, Италия, Великобритания, Хорватия, Германия и США. За этим последовал ряд других европейских стран, таких как Норвегия, Финляндия, Швеция и Дания.

Понятно, что признание со стороны ведущих западных держав самопровозглашенной республики воодушевило ряд других народов, которые считают косовский случай прецедентом. Наиболее часто в связи с Косово упоминаются конфликты в Нагорном Карабахе, Абхазии, Южной Осетии, Приднестровье.

В этом контексте представляет интерес рассмотрение ряда случаев, которые затрагивают Евросоюз. Возникновение нового государства в самой Европе дает повод для других европейских народов, добивающихся независимости, с еще большей энергией поднимать свои вопросы.

После того, как французское руководство в числе первых приветствовало провозглашение независимости Косовского края, на сцене незамедлительно появились сепаратисты из Корсики, которые добиваются отделения от Франции. Корсиканская организация *Corsica Nazione Indipendente* выступила с заявлением, в котором поддержала «братский народ косоваров». «Наше движение знает об отважной борьбе, которую ведете Вы и народ Косово против фальшивого суверенитета, который вам хотел навязать Белград со статусом автономии, не дающим никаких твердых гарантий для вашего народа», – говорится в письме корсиканской сепаратистской организации премьер-министру края Хашиму Тачи, сообщает ИТАР-ТАСС. Корсиканцы также высказывали надежду принять этим летом у себя на острове делегацию косовского правительства.

Также незамедлительно откликнулись на эту новость баскские и каталонские сепаратисты. Региональное правительство Страны басков, автономной области на севере Испании, видит в решении Косово объявить о своей независимости пример для подражания, заявила представитель этого правительства Мирен Аскарате, передает РИА «Новости»: «Речь идет о решении национального конфликта, аналогичного тем, что существуют в Стране басков и Каталонии (северо-восток Испании), путем осуществления демократического права народа на самоопределение».

В то время как в Европе с готовностью поддерживают косоваров, внутри Евросоюза за счет этого усиливается фактор нестабильности, уже не говоря о том, что Балканы в очередной раз становятся центром возможного хаоса.

Соединенные Штаты уже давно используют национальный элемент для создания точек нестабильности в регионах своего геополитического интереса. Наиболее ярко этот фактор был использован президентом США Вудро Вильсоном в период Первой мировой войны. Тогда Вильсон по нарастающей выдвигал тезисы о праве народа на самоопределение, что получило окончательное представление в так называемых «14 пунктах», которые он представил в 1918г. в качестве основополагающих норм урегулирования мирового конфликта. Именно тогда было закреплено право народов, как основных властеобразующих субъектов, на самоопределение. За счет этого был начат процесс образования сугубо национальных государств. При этом в своей политике Вашингтон опять же использовал в этом направлении двойные стандарты во время передела карты Евразии.

Вероятнее всего, в Вашингтоне решили реанимировать эти процессы, дав им новый толчок. С одной стороны, вновь на международном уровне поднят вопрос самоопределения народов. С другой стороны, идет откровенное использование избирательности подхода к этому вопросу.

Фактически, возникает не прецедент самоопределения народа, так как это право использовалась за последние десятилетия не один раз, как это было в случае с Бангладешем, Восточным Тимором или Эритреей, а бинарный прецедент: использование принципа самоопределения в конкретном избранном случае с использованием давления на ряд ведущих государств для фиксации факта.

Тем самым в руках у Белого дома оказывается рычаг давления на конкретные регионы. Учитывая текущие геополитические процессы и интересы Соединенных Штатов, можно ожидать, что избирательное самоопределение может быть использовано уже в ближайшие годы против основных экономических и геополитических конкурентов Вашингтона.

Для Европы, стремящейся к интеграции, как уже говорилось выше, продолжает оставаться актуальным ряд сепаратистских движений. Не исключено возникновение и новых, более мелких очагов, которые будут постоянно подрывать идею европейской семьи. Хотя в ближайшее время ожидать серьезных развитий в этом отношении в Корсике или Басконии, Фландрии в Бельгии не приходится, однако эти процессы окажут определенное негативное влияние на внутреннее состояние Евросоюза и будут играть на дискредитацию основополагающих европейских ценностей.

Другой точкой дестабилизации могут быть два региона в Китае – одном из основных конкурентов Вашингтона на мировой арене. Речь идет о Тибете, захваченном Китаем в 1950г., а также о Синьцзян-Уйгурском автономном районе. Если проблема Тибета менее взрывоопасна, то уйгурский сепаратизм, в котором перемешаны элементы как национализма, так и исламского радикализма, может стать серьезной проблемой для китайских властей, если он опять поднимет голову. Кроме того, уйгурский вопрос может быть поднят также и в Афганистане.

Таким образом, учитывая то огромное количество сил, которые направлял и направляет Вашингтон на косовский вопрос, следует предположить, что может начаться избирательное, точечное применение вильсоновских тезисов в стратегически важных для Белого дома регионах.

Самвел Мартиросян

ПРАВО НА НЕЗАВИСИМОСТЬ. ЮРИДИЧЕСКИЙ ЛИКБЕЗ¹

Провозглашение независимости Косово стало очередным проявлением конфликта двух фундаментальных принципов современного международного права: права наций на самоопределение и нерушимости государственных границ. Трактовка этих принципов и определяет будущее самопровозглашенного государства: страны, выступающие за или против независимости Косово, зачастую апеллируют к разным положениям одних и тех же международных соглашений.

Принцип территориальной целостности государств впервые был установлен в 1648г. Тогда был заключен Вестфальский мир, который положил конец серии войн, бушевавших на европейском континенте. Переговоры в Вестфалии положили конец Тридцатилетней войне – фактически, конфликту между католиками и протестантами, где на одной стороне воевали Швеция, Богемия, Дания, Нидерланды, Шотландия, Англия и Саксония, а на другой – Испания и Священная Римская империя и пр. «Восьмидесятилетней войной» обычно называют борьбу Нидерландов за независимость от Испании. Одним из положений Вестфальского мира, который перекроил государственные границы в Европе, стал принцип, согласно которому незаконным было признано внешнее вмешательство во внутренние дела государства, то есть принцип территориальной целостности государства. Этот постулат ныне общепринят и входит во все фундаментальные международные соглашения.

Однако одновременно Вестфальский мир фактически утвердил принцип права наций на самоопределение. Дело в том, что до восстания голландцев против Испании не подвергалось сомнению право монархов решать судьбы своих подданных. Однако в случае с Нидерландами недовольство подданных привело к тому, что монарх утратил это право. При подписании Вестфальского мира, европейские державы фактически признали это и согласились признать границы независимых Нидерландов. В долгосрочной перспективе это решение привело к уничтожению большинства европейских монархий, появлению многих независимых государств и серьезной перекройке государственных границ.

Американский историк Дэвид Армитейдж, автор книги «Декларация независимости: глобальная история» (*The Declaration of Independence: A Global History*), утверждает, что следующим документом международного значения, который подтвердил право наций на самоопределение, стала Декларация независимости США, принятая в 1776г. Показательно, что попытка 13-ти североамериканских колоний получить независимость от Британской империи была крайне негативно воспринята многими современниками. К примеру, противниками независимости будущих США были известнейший историк Эдвард Гиббон и не менее известный тогда философ Джереми Бентам. По мнению Армитейджа, Декларация независимости США кардинально изменила мир, превратив его из «мира империй» в «мир суверенных государств». По образу и подобию американской Декларации были написаны декларации независимости более ста государств (некоторые из них – например, Индии – дословно повторяют некоторые строки первоисточника).

В 1945г. была принята Хартия (Устав) ООН, которая базируется на принципе территориальной целостности государств: этот принцип запрещает использование силы для разрешения международных споров. Так, Статья 2 (пункт 4) гласит, что «все Члены ООН воздерживаются в их международных отношениях от угрозы силой или ее применения как против территориальной неприкосновенности или политической независимости любого государства, так и каким-либо другим образом, несовместимым с целями Объединенных Наций».

---

¹ Washington ProFile, 22 феврался 2008.

В 1970г. Генеральная Ассамблея ООН одобрила «Декларацию о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН», в которой, с одной стороны, указывается, что «территориальная целостность и политическая независимость государств неприкосновенны». С другой стороны, в том же документе указано, что «создание суверенного и независимого государства (...) или установление любого другого статуса, свободно определенного народом, являются формой осуществления этим народом права на самоопределение» и что «каждое государство обязано воздерживаться от каких-либо насильственных действий, лишаящих народы, о которых говорилось выше (...), их права на самоопределение, свободу и независимость».

В 1960г. Генеральная Ассамблея ООН приняла Декларацию о предоставлении независимости колониальным странам и народам. В ней также присутствуют взаимоисключающие положения. Так, пункт 1 гласит, что «подчинение народов иностранному игу и господству (...) являются отрицанием основных прав человека, противореча Уставу ООН», а пункт 6 – что «всякая попытка, направленная на то, чтобы частично или полностью разрушить национальное единство и территориальную целостность страны, несовместима с целями и принципами Устава ООН». В то же время, пункт 2 указывает, что «все народы имеют право на самоопределение, в силу этого права они свободно устанавливают свой политический статус и осуществляют свое экономическое, социальное и культурное развитие».

В 1966г. в Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах это положение («все народы имеют право на самоопределение, в силу этого права они свободно устанавливают свой политический статус и осуществляют свое экономическое, социальное и культурное развитие») вошло полностью (часть 1, глава 1), а право государств на территориальную целостность в этом документе упомянуто не было.

В 1975г. был подписан Заключительный акт Хельсинского совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. Он также подтвердил принцип нерушимости государственных границ, образовавшихся в Европе после окончания Второй мировой войны. В тексте соглашения, в частности, указано, что «государства-участники будут уважать суверенное равенство и своеобразие друг друга, а также все права, присущие их суверенитету и охватываемые им, в число которых входит, в частности, право каждого государства на юридическое равенство, на территориальную целостность, на свободу и политическую независимость» (статья 2) и «государства-участники рассматривают как нерушимые все границы друг друга, как и границы всех государств в Европе, и поэтому они будут воздерживаться сейчас и в будущем от любых посягательств на эти границы» (статья 3).

Одновременно, статья 8 этого же документа гласит: «Государства-участники будут уважать равноправие и право народов распоряжаться своей судьбой, действуя постоянно в соответствии с целями и принципами Устава ООН и соответствующими нормами международного права, включая те, которые относятся к территориальной целостности государств. (...) Все народы всегда имеют право в условиях полной свободы определять, когда и как они желают, свой внутренний и внешний политический статус без вмешательства извне и осуществлять по своему усмотрению свое политическое, экономическое, социальное и культурное развитие».

Взаимоисключающие положения Хартии ООН и Хельсинского акта неоднократно подтверждались в рамках других международных договоров и конвенций, в том числе, и на европейском уровне. Известный специалист по международному праву Марк Веллер, сотрудник Кембриджского университета, называет этот парадокс «ловушкой самоопределения».

Джеймс Майнехен, составитель «Энциклопедии народов, этнических и национальных групп, не имеющих государственности», насчитывает более 300 народов, которые формально имеют право претендовать (или де-факто претендуют) на создание собственного государства. По его подсчетам, это самая скромная оценка. Дело в том, что на территориях 191 государства мира, входящих в состав ООН, в общей сложности компактно проживают более 5 тыс. этнических групп, которые, при определенном стечении обстоятельств, могут попытаться образовать собст-

венные государства. Противостоять подобным планам будет весьма сложно: аргументы многих меньшинств кажутся более весомыми, чем аргументы, которыми оперируют косовские албанцы.

Парадоксы самоопределений

Принцип права народов на самоопределение появился относительно недавно – в конце 19-го века. Понимание этого принципа постоянно изменялось. Ныне оно подразумевает, что право создать независимое государство имеют отнюдь не народы, а отдельные территории.

Первым государством, которое объявило о своей приверженности принципу национального самоопределения, стала Советская Россия. Чуть позже аналогичный принцип был провозглашен президентом США Вудро Вильсоном. Результатом ленинской политики стало образование независимых Финляндии, Польши и стран Балтии (иные части бывшей Российской империи, заявившие о своей независимости – например, Грузия и Армения – в скором будущем независимость утратили). В свою очередь, Вильсон декларировал это право на Версальской мирной конференции, которая подводила итоги Первой мировой войны, в результате которой прекратили свое существование четыре империи – Российская, Германская, Австро-Венгерская и Османская. Вильсон считал право наций на самоопределение универсальным рецептом против будущих войн. Однако он не утверждал, что все народы должны отделяться – Вильсон лишь призывал к лучшему качеству государственного управления и большей автономии меньшинств, считая образование нового государства лишь крайним случаем. История показала, что этим надеждам не суждено было сбыться.

Историк Дэвид Энделман, автор книги «Расколотивший мир: Версаль 1919 года и цена, которую мы платим сегодня». Энделман доказывает, что многие проблемы человечества 20-21 веков возникли именно в результате решений, принятых на Версальской мирной конференции. Проложенные в 1919г. государственные границы стали причиной множества войн, некоторые из которых продолжаются и сегодня. Энделман считает, что рецепты Версальской конференции в среднесрочной перспективе были «рецептами для хаоса», в долгосрочной – «рецептами для катастрофы». Так, образованная в 1919г. Югославия в 1990-е годы распалась в результате серии кровопролитных войн. Аналогичным образом был образован Ирак, которому всегда угрожала и продолжает угрожать опасность распада на три части – суннитскую, шиитскую и курдскую. Многие европейские государства, особенно балканские, также считали себя обиженными Версалем. Некоторые государства после Версаля значительно увеличили свои территории (как, к примеру, Румыния, которая установила свой суверенитет над районами с преимущественно венгерским населением), что привело к дискриминации национальных и религиозных меньшинств, восстаниям и этническим чисткам. Некоторые народы вообще лишились возможности образовать свои государства. Это произошло, например, с курдами на Ближнем Востоке, корейцами и вьетнамцами. Показательно, что в 1917г. во Францию прибыл вьетнамец Нгуен Тат Тхань, который пытался добиться независимости своей родины. Он не достиг успеха. После этого он стал симпатизировать коммунистическим идеям, уехал учиться в Москву, после чего стал известен миру под новым именем – Хо Ши Мин. Провал миссии Нгуен Тат Тханя в Версале привел к двум кровопролитным войнам (с Францией и США).

Американский правовед Херст Ханнум в книге «Автономия, Суверенитет и Самоопределение» (*Autonomy, Sovereignty, And Self-Determination: The Accommodation Of Conflicting Rights*) указывает, что взгляды на право наций на самоопределение кардинально изменялись, как минимум, три раза за последнее столетие. Первая эра началась в конце 19 века и завершилась примерно в 1945г. Тогда впервые были увязаны такие понятия, как «нация», «язык», «культура» – с одной стороны, и «государственность» – с другой. Именно в эту эпоху значительное влияние в мире начали приобретать разнообразные националистические движения. Однако изначально они призывали не к отделению, а, наоборот, к объединению: например, всех немцев в Германии, а всех итальянцев – в Италии. После Первой мировой войны националистические идеи стали популярными у самых небольших народов, которые хотели уже не «объе-

динять», а «разъединять». В эту эпоху принцип национального самоопределения был чисто политическим – националисты большей частью требовали не отделения от больших государств, а получения автономии в какой-то форме. Ханнум также указывает, что в эту эпоху принцип национального самоопределения находился на периферии большой политики, главной была борьба за мир (ею занимались и самые brutальные диктаторы).

Второй период начался в 1945г. – после образования ООН. ООН изначально считала право на самоопределение – правом государств, но не народов, и, более того, не считала его абсолютным и неотъемлемым. В 1960г. Генеральная Ассамблея ООН приняла Декларацию о предоставлении независимости колониальным народам. В этом документе были сформулированы критерии самоопределения: де-факто государствам запрещалось владение отдаленными территориями, населенными людьми неродственной национальности, языка и культуры. Фактически, принцип национального самоопределения стал синонимом другого понятия – «деколониализации». То есть, право на независимость получили не все народы – лишь колонии получили право быть государствами, независимыми от метрополий.

Новообразованные государства (бывшие колонии) устанавливались по границам бывших колониальных владений, которые изначально не учитывали этнорелигиозные факторы. Этот подход базировался на общепринятом убеждении, что подобным образом возможно минимизировать риск возникновения новых конфликтов. Таким образом, право на самоопределение могли использовать не народы, а территории. В результате, например, карликовое государство Монако является постоянным членом ООН, а 30-миллионный курдский народ, не имеющий своего государства – нет.

Лишь одно колониальное государство изначально попыталось каким-то образом учесть местные особенности: Великобритания разделила Индию на индуистскую (Индия) и мусульманскую (Пакистан) части. Как известно, этот опыт оказался неудачным: новорожденные государства немедленно начали враждовать друг с другом – это привело к войнам, этническим чисткам, отпадению от Пакистана Бенгалии (превратилась в государство Бангладеш) и продолжающемуся конфликту в Кашмире.

ООН, в свою очередь, также ограничено трактовала принцип национального самоопределения. Тогда в Совете Безопасности сложился консенсус, согласно которому право на образование своего государства могли получить только те народы, которые боролись за независимость от колонизаторов – но не меньшинства в пределах новых государств. Результатом этого стали многочисленные войны в Африке и Азии: нынешний конфликт в Дарфуре (Судан), где воюют мусульманский, большей частью арабский Север и христиано-анимистический, чернокожий Юг фактически был «сконструирован» в 1960-е годы. На это накладывались и реалии *Холодной войны*, все национальные конфликты оценивались исключительно с идеологических позиций. Враждующие блоки использовали борцов за независимость в своих целях.

Третья эпоха началась в конце 1970-х годов и продолжается по сей день. Она характеризуется попытками доказать, что право на свое государство имеют абсолютно все народы. Однако эта идея не нашла своего отражения в фундаментальных документах международного права и не была принята ни одним существующим государством мира.

Показательно, как мир отреагировал на распад Советского Союза и крах коммунистической системы. Первой реакцией международного сообщества на протекающие события стало подтверждение принципа нерушимости государственных границ: многие опасались, что распад СССР приведет к дестабилизации ситуации в регионе и во всем мире. Эта позиция четко была выражена президентом США Джорджем Бушем-старшим в начале августа 1991г. во время его визита в Киев. Он заявил, что США будут поддерживать свободу в Украине, но не независимость Украины от СССР. Сепаратистские тенденции, существовавшие в Украине, тогдашний глава США назвал «самоубийственным национализмом». Всего через три недели после этого Украина объявила о своей независимости.

В результате, взгляды международного сообщества пришлось срочно подгонять под изменившиеся реалии, и во главу угла был поставлен принцип национального самоопреде-

ления. Опять-таки был использован принцип, применявшийся при признании независимости бывших колоний: так, бывшие республики Югославии – Словения, Хорватия, Босния-Герцеговина и Македония – были признаны в имевшихся границах, без учета этнического фактора. Благодаря этому, в Хорватии образовалось значительное сербское меньшинство, а в Боснии вынуждены были сосуществовать представители многих народов. Чтобы защитить их интересы, страны Запада ставили перед новыми правительствами важное условие: признание новообразованных государств могло последовать лишь после того, как их правительства принимали на себя обязательства обеспечивать права меньшинств. Однако и здесь проявились противоречия. Так, Хорватия была признана, несмотря на то, что ее послужной список был далек от идеального, а Македонию изначально отказывались признавать, несмотря на то, что она приняла на себя эти обязательства (причинами этого были проблемы, далекие от описываемых в этом тексте, – соседняя Греция, которая считала и считает топоним «Македония» своим и протестует против его использования).

Ныне не существует конкретных и четких критериев, на основании которых новое государство может быть признано или не признано международным сообществом. Проблема заключается в том, что современный мир основан на государствах, многие из которых сами являются мультинациональными и мультирелигиозными. Однако имеющаяся система де-факто не может гарантировать ни национальной целостности государств, ни права наций на самоопределение. Ныне государственные деятели вынуждены выбирать: что для них важнее – права личности (что подразумевает приоритет права наций на самоопределение) или коллективные права (подразумевают приоритет нерушимости границ).

Конфликт мнений

Современные исследователи называют много причин, по которым в мире не спадает волна сепаратизма. Одной из них является влияние демократических идей, точнее – концепции прав человека.

Грэм Фуллер, сотрудник исследовательской корпорации *RAND*, в книге «Геополитика Ислама и Запада» отмечает, что в этой ситуации закон часто следует за реальностью, а не реальность за законом. Он подчеркивает, что многие существующие государственные границы являются «искусственными, вынужденными и случайными», то есть, по его мнению, их не следует воспринимать как вечные. Ситуация осложняется тем, что многие страны по сути являются мини-империями, в которых вынуждены уживаться различные этнические и религиозные группы, часто не питающие друг к другу особых симпатий. По мнению Фуллера, распад СССР и Югославии привел к тому, что многонациональные государства ныне не выглядят мощными и несокрушимыми, а стремление к самоопределению стало модным. Свою лепту в это вносит и повышенное внимание к защите прав человека. Таким образом, по мнению Фуллера, Запад в какой-то степени «развратил» мир этими идеями. По иронии судьбы, идеалы свободы и демократии подпитывают сепаратистов. Фуллер отмечает, что ныне мир находится в крайне опасном положении: поскольку в любой момент может начаться лавинообразный процесс, когда крупные этнические меньшинства начнут требовать самоопределения – это может привести к катастрофическим последствиям.

Гидон Готтлиб, автор книги «Народ против Государства: новый подход к этническим конфликтам и закат суверенитета», отмечает, что в большинстве случаев дискуссия о правах человека и связанным с ними правом на самоопределение, ведется на Западе. С точки зрения западных демократий, права человека должны быть основой основ современного мира. Однако в иных регионах мира эта риторика воспринимается совершенно иначе: ее зачастую считают лишь идеологическим прикрытием сепаратистов, пытающихся добиться независимости и «дымовой завесой» корыстной внешней политики Запада. В итоге, это бьет по всем участникам процесса: борцы за независимость априори убеждены в том, что западные демократии в любом случае поддержат их притязания на независимое государство (что происходит далеко не

всегда); «материнские» страны, борющиеся с сепаратистами, считают Запад инспиратором этих движений (что крайне редко соответствует действительности); а сами западные демократии с удивлением обнаруживают, что их идеологические принципы остальным миром трактуются весьма произвольно.

Готтлиб отмечает, что в 20 веке великие державы выделяли территории и позволяли создавать новые державы на основе принципа права на самоопределение. Все подобные переделы проходили после окончания трех крупнейших конфликтов – двух мировых войн и *Холодной войны*. Однако лишь единожды – после окончания Первой мировой войны – подобные решения принимались коллективно всеми великими державами (Россия, где произошла большевистская революция, в этом процессе участвовала косвенно – она, например, предоставила независимость Финляндии). По мнению Готтлиба, большинство ныне имеющих национальных и этнических конфликтов не может быть разрешено путем перекройки государственных границ и выделения каждому народу своего собственного государства.

Монсеррат Губерно, автор книги «Народы без государств» (*Nations Without States: Political Communities in a Global Age*), указывает, что в условиях современной западной цивилизации многие народы предпочитают не бороться за образование своих национальных государств. По ее мнению, это обусловлено демократическими изменениями, произошедшими в странах Запада: национальное государство изначально требовалось, прежде всего, для сохранения культурной и языковой самобытности малых народов. В случае если «материнское» государство предоставляло им подобные права, борьба за национальное самоопределение утрачивала привлекательность. Губерно подчеркивает, что сепаратистские настроения во многих странах Европы и Северной Америки вероятно будут существовать неопределенно долгое время, однако они не имеют шансов превратиться в мощные национально-освободительные движения. Ныне подобные взгляды разделяют, в основном, немногочисленные радикалы.

Правовед Лори Дамрош в книге «Международное право: примеры и материалы» также декларирует, что распад СССР и, особенно, Югославии стал важным фактором в борьбе за независимость. Многие этнические группы ныне смотрят на эти ситуации как на образцы для подражания и уподобляют себя балканским меньшинствам. Главным для них является то, что новые государства получили поддержку международного сообщества – современные сепаратисты также рассчитывают на подобный прием, несмотря на то, что в тех редких случаях, когда на карте мира появлялось новое государство, признающие его страны подчеркивали, что данный случай является уникальным и не может считаться образцом для подражания.

Ральф Штейнгардт, автор книги «Международное право и самоопределение», отмечает, что в этой ситуации можно сделать четыре главных вывода. Во-первых, современное международное право само по себе не способно разрешать проблему самоопределения и нерушимости государственных границ. Во-вторых, в международном праве не существует четкого и общепринятого определения термина «национальное самоопределение», поэтому все претензии сепаратистов, по большому счету, базируются на весьма зыбкой юридической основе. В-третьих, самоопределение не подразумевает кардинального ослабления государства, от которого отделяются сепаратисты. Штейнгардт считает, что все государства обязаны защищать свои интересы и, следовательно, имеют легальное право противостоять сепаратистам.

Патрисия Кэрли, автор исследования «Самоопределение, территориальная целостность и право на отделение», отмечает, что в каждом конкретном случае, когда какой-либо народ пытается образовать новое государство, государства вынуждены выбирать: что для них более важно – поддержка прав меньшинств или долгосрочные последствия образования нового государства.

Майкл Фриман, автор исследования «Национальное самоопределение, мир и права человека», подчеркивает, что современное международное право признает, что концепция самоопределения является частью более широкой концепции демократии, согласно которой наилучший способ управления – это самоуправление. Абсолютно все международные конвенции о гражданских, политических, экономических, социальных и культурных правах провозглашают принцип наций на самоопределение. В то же время, современный мировой порядок базируется

на отношениях государств, имеющих равный суверенитет. ООН и другие международные структуры в первую очередь выступают за стабильность существующей системы.

Херст Ханнум, профессор международного права университета Тафтс, автор многих работ на эту тему, отмечает, что право на провозглашение независимости в последние десятилетия стало использоваться «более эмоционально, чем разумно». Во многих случаях, как, например, в Югославии, парад суверенитетов привел не только к образованию новых государств, но и к сотням тысяч смертей и появлению миллионов беженцев. По его мнению, проблема права на самоопределение может стать одной из главных проблем международного права 21 века.

В последние десятилетия были опубликованы несколько книг, авторы которых предлагают новые подходы к решению этой проблемы. Так, американский философ Аллен Бьюкенан в книге «Отделение» предложил считать главным критерием обретения независимости – экономический. По его мысли, если какая-то группа населения подвергается экономической дискриминации, она имеет основания выступать за самоопределение. Бьюкенан считает, что, если этот принцип будет использоваться, то фактическое число распадов государств уменьшится, поскольку центральные власти будут стремиться честно обогащать все группы населения. Авишай Маргалит и Джозеф Рац в книге «Национальное самоопределение» доказывают, что основой основ самоопределения является наличие общей культуры. В свою очередь, развитие культуры невозможно без политической защиты. Если центральные власти оберегают культуру меньшинств, то последние меньше настроены на обретение независимости. Если культура (язык, религия, обычаи и пр.) преследуется, то данный народ получает моральное право претендовать на собственное государство.

Как стать независимым

Большинство этнических меньшинств, которые выступают за создание независимых государств, обычно аргументируют свои требования преследованиями со стороны властей. Однако здесь и таится проблема: никто не в состоянии определить – в каких случаях образование нового государства является единственным способом защитить права меньшинств.

Джефф Манкофф, сотрудник Олинского института стратегических исследований при Гарвардском университете, считает, что при решении вопроса о признании или непризнании нового государства международное сообщество обычно оценивает три главных фактора: во-первых, этническую однородность региона, объявившего о своей независимости, во-вторых, историю насилия (преследований населения этого региона по этническим, религиозным и пр. причинам), в-третьих, международную целесообразность и шансы того, что новообразованное государство сможет существовать самостоятельно. Международное сообщество, которое соглашается признать новообразованное государство, должно также быть уверенным, что независимость – единственный выход из сложившегося положения, поскольку остальные варианты способны привести к намного более тяжким последствиям.

Одна из проблем народов, не имеющих своих государств, заключена в сфере терминологии и права. Так, размыты понятия «народ» и «нация», следовательно, неясно, какая группа людей может считаться народом и претендовать на создание своего государства. В научной и юридической литературе существуют несколько определений этих понятий. Существует теория «номинализма» (ее адепты доказывают, что нацией может считаться группа людей, считающая себя нацией), «натурализма» (нация – это исторически сложившаяся группа людей), «волюнтаризма» (соответственно, группа людей, добровольно объединившаяся и считающая себя одной нацией). Сторонники «территориального принципа» утверждают, что нацией может считаться группа людей, компактно проживающая на определенной территории. Есть «лингвистический» принцип, который гласит, что нацией могут считаться люди, говорящие на одном языке, «ценностный» (нацию образуют люди, разделяющие определенные морально-этические ценности). Теория «цели» гласит, что нацией может считаться группа людей, имеющих общую историю и общую миссию. Пол Гилберт, автор фундаментального исследования «Филосо-

фия национализма» высказывает мнение, что нацией можно считать только группу людей, претендующих на создание своего государства.

Также нет критериев, которые позволяют отнести ту или иную общину к числу народов, которые имеют право претендовать на создание независимого государства. Обычно таковым считают религиозно-этническое меньшинство, которое пытается отделиться от многонационального государства. Лидеры подобных движений предпочитают считать государства, от которых пытаются отделиться, империями-поработителями. Достаточно часто они априори отвергают сам принцип мультиэтнического государства, предпочитая создавать государство моноэтническое.

В мире насчитывается несколько десятков самопровозглашенных государств, которые, однако, международное сообщество не считает таковыми. В большинстве своем, это этнические анклав, отколовшиеся от «материнских» стран. По данным Института изучения проблем самоопределения, действующего при Принстонском университете, самопровозглашенные государства обосновывают свои претензии на независимость по-разному. Как правило, они доказывают, что на данной территории исторически сложилась общность людей, объединенных религией, языком, культурой и пр., которые не видят своего будущего в составе иного государства. Особый вес подобные аргументы приобретают в случае, если на данной территории некогда существовало независимое государство. Однако стороны, выступающие против предоставления независимости, используют схожие доказательства. К примеру, противники независимости Палестины доказывают, что палестинского народа никогда не существовало, так же, как и одноименного государства.

Вероятно, единственным бескровным опытом создания нового государства оказалось отделение Словакии от Чехии. В июле 1992г. Словакия объявила о своей независимости, после чего Братислава и Прага мирно обсудили детали разъединения, которое стало реальностью 1 января 1993г. Ныне обе республики входят в состав Европейского Союза. Канаде также мирным путем удалось не допустить отделения Квебека (часть страны, населенная, в основном, франкофонами). Для этого были проведены два референдума (в 1980 и в 1995 гг.) и были внесены изменения в канадское законодательство.

Уникальна история Палестинского государства, которое дважды объявляло о своей независимости, но де-факто таковым так и не стало. Впервые о создании независимой Палестины было объявлено в 1948г. в Секторе Газа (Западный берег реки Иордан в тот момент был оккупирован Иорданией, которая предложила палестинцам гражданство). Новое государство признали 7 арабских стран. В 1988г. палестинские лидеры, собравшиеся в Алжире, вновь объявили о создании независимого государства, хотя на тот момент не контролировали ни метра палестинской территории. Новое государство немедленно было признано всеми арабскими государствами, но не признано ООН (ныне его признают 93 страны мира). В 1994г. была создана Палестинская Автономия, которая не пользуется привилегиями независимого государства.

Последней, перед Косово, страной, которая приобрела независимость, был Тимор-Лешти. До провозглашения независимости эта территория была известна под названием «Восточный Тимор». Это часть острова Тимор, которая некогда была колонизирована протестантскими Нидерландами (западная часть была колонией католической Португалии). В 1975г. Восточный Тимор захватила Индонезия, в состав которой ранее вошел Западный Тимор. Однако восточнотиморцы начали партизанскую войну. В 1999г. под эгидой ООН был проведен референдум, на котором восточнотиморцы отвергли идею автономии в составе Индонезии (одной из причин этого были религиозные противоречия – большинство населения Индонезии составляют мусульмане, а восточнотиморцы большей частью исповедуют христианство). В 2002г. Восточный Тимор получил независимость. В последующие годы страна пережила несколько серьезных кризисов, ныне на ее территории находятся иностранные войска, поддерживающие порядок.

В Заявлении Госсекретаря США следующим образом объясняется, почему и на каких условиях США согласились признать независимость Косово: «Девять лет назад международное сообщество под руководством НАТО приняло меры для прекращения жестоких нападений на

албанское население Косово. Это своевременное международное вмешательство положило конец насилию, что привело к решению Совета Безопасности ООН приостановить управление из Белграда и ввести в Косово временное управление ООН. С тех пор Косово построило собственные демократические институты, отдельные от власти Белграда. В прошлом году специальный представитель ООН Мартти Ахтисаари выработал план построения демократического и многонационального Косово и рекомендовал предоставить Косово независимость при международном надзоре в течение определенного периода. С учетом конфликтов 1990-х годов независимость является единственным жизнеспособным вариантом укрепления стабильности в регионе. США поддерживают план Ахтисаари и будут работать со своими международными партнерами, чтобы помочь его реализовать.

Мы приветствуем обязательства, которые взяло на себя Косово в своей декларации о независимости: выполнять план Ахтисаари, принять многонациональный подход в качестве основополагающего принципа добросовестного управления и согласиться на международный надзор в течение определенного периода.

Такого необычного сочетания факторов, как в ситуации с Косово, включая контекст распада Югославии, историю этнических чисток и преступлений против человечности, а также продолжительный период управления ООН, не найти больше нигде, поэтому Косово – особый случай. Косово нельзя рассматривать в качестве прецедента для любой другой ситуации в современном мире.

Пользуясь случаем, США еще раз подтверждают нашу дружбу с Сербией – союзником в годы двух мировых войн. Мы предлагаем руководителям Сербии работать вместе с Соединенными Штатами и нашими партнерами над достижением общих целей – таких, как защита прав, безопасности, культуры и заработков сербской общины в Косово».

ՆՈՐ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ ԻՐԱՆԻ ՄԻՋՈՒԿԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԻ ՇՈՒՐՁ

Մարտի 3-ին ՄԱԿ ԱԽ-ը ընդունեց Իրանի միջուկային ծրագրին վերաբերող երրորդ բանաձևը, որը ՄԱԿ ԱԽ մշտական հինգ անդամների միջև Իրանի միջուկային հիմնախնդրի կարգավորման շուրջ ընթացող քննարկումների բնական արդյունքը հանդիսացավ: Թեև ԱԽ ընդունած փաստաթուղթն առավել քան հավասարակշռված էր, այն Իրանի միջուկային ծրագրի շուրջ զարգացումներում նոր որակական սկիզբ է նախանշում և հիմք ստեղծում հետագայում կոշտ պատժամիջոցների կիրառման համար:

Փետրվարին ՄԱԿ ԱԽ-ում միջուկային հիմնախնդրի շուրջ ծավալված քննարկումներն Իրանի համար կարևոր նշանակություն ունեին ոչ միայն բուն միջուկային ծրագրի իրականացման հեռանկարների, այլ նաև ներքաղաքական զարգացումների առումով: Խորհրդարանական ընտրություններն Իրանում, որոնք ավարտվեցին մարտի 14-ին, հստակ ազդեցություն էին թողել Իրանի վերջին ամիսների ներքին և արտաքին քաղաքականության վրա:

Բավական սահմանափակ իրավասություններ ունեցող խորհրդարանում պատկառելի տեղեր գրավելու համար սկսված միջխմբային քաղաքական պայքարն Իրանում պայմանավորված էր նրանով, որ խորհրդարանական ընտրություններն անց են կացվում նախագահական ընտրություններից մեկ տարի շուտ, և երկրի օրենսդիր մարմնում մեծաքանակ աջակիցներ ունենալու դեպքում նախագահական աթոռի համար պայքարող թեկնածուն կարող է հաջողություն ապահովել նախագահական ընտրություններում: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ միջուկային հիմնախնդրի շուրջ ընթացող զարգացումները լայն քննարկման և գնահատման առարկա են իրանական հասարակությունում, թե՛ ՄԱԿ ԱԽ ընդունած փաստաթուղթը, թե՛ իրանական քաղաքական ուժերի դիրքորոշումը միջուկային հիմնախնդրի շուրջ դարձան նախընտրական պայքարի վրա ազդեցություն գործող կարևոր գործոններ:

ԱԷՄԳ գլխավոր տնօրեն Մ.Էլ-Բարադեյի զեկույցը և Իրանի արձագանքը

Փետրվարի 22-ին Ատոմային էներգիայի միջազգային գործակալության գլխավոր տնօրեն Մ.Էլ-Բարադեյի՝ Իրանի միջուկային ծրագրին նվիրված, 58 կետից բաղկացած զեկույցը հիմք հանդիսացավ մարտի 3-ին ՄԱԿ ԱԽ ընդունած բանաձևի համար: Զեկույցում չկար տեղեկատվություն այն մասին, թե Իրանում արդյոք կա միջուկային զենքի ստեղծման ծրագիր, բայց նշվում էր, որ պաշտոնական Թեհրանը չի կատարում ՄԱԿ ԱԽ պահանջները՝ դադարեցնել ուրանի հարստացումը, այլ, ընդհակառակը, սկսել է ուրանի հարստացմանն ուղղված՝ նոր սերնդի ցենտրիֆուգների մշակման ծրագիր: Թեև զեկույցը լի էր Իրանի միջուկային հետազոտությունների վերաբերյալ քննադատությամբ, սակայն իրանական պահպանողական ուղղվածություն ունեցող քաղաքական ուժերը նախընտրական քարոզչության ժամանակ այն ներկայացրին որպես «Իրանի հաղթանակ»: Ավելին, Իրանի հոգևոր առաջնորդ Ա.Խամենեին հայտարարեց, թե Էլ-Բարադեյի զեկույցը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ «Իրանի միջուկային թղթապանակի փակում»: Նույնպիսի հայտարարություններով հանդես եկան թե՛ Իրանի արտաքին գործերի նախարարությունը, թե՛ ԱԷՄԳ-ում աշխատող իրանական պատվիրակությունը: Ակնհայտ է, որ իրանական ղեկավարությունը բավական հստակ պատկերացնում էր, որ ԱԷՄԳ գլխավոր տնօրենի զեկույցից հետո Իրանի «միջուկային թղթապանակը» ոչ միայն չի փակվելու, այլև մեկ անգամ ևս դառնալու է ՄԱԿ ԱԽ քննարկման առարկան՝ դրանից բխող հետևանքներով: Այս տեսանկյունից Իրանի Իսլամական Հանրապետության իշխանությունների «լավատեսությունը» պետք է դիտարկել որպես նախընտրական պայքարում միջուկային խաղաթղթի օգտագործման կասեցման փորձ: Վերջին տարիներին կառավարու-

թյան տնտեսական և սոցիալական անհաջող քաղաքականության հետևանքով բավական սրացել է հասարակության դժգոհությունն իշխանությունների վարած քաղաքականությունից: Իսկ Իրանի ներկայիս իշխանությունը ոչ միայն երկրի նախագահ Մ.Ահմադինեժադն է, այլ նաև «պահպանողական» կոչվող քաղաքական ուժերի համախումբը:

Հավանաբար, Ա.Խամենեյի և իրանցի այլ գործիչների կողմից ԱԷՄԳ գլխավոր տնօրենի զեկույցի «լավատեսական» գնահատականները փորձ էին արդարացնել ոչ այնքան Մ.Ահմադինեժադի, որքան «պահպանողականների» կոչոտ արտաքին քաղաքական գծի արդյունավետությունը: Ինչ վերաբերում է, այսպես կոչված, «բարեփոխիչներին», ապա նրանք թեև երբեք էլ չեն մերժել միջուկային ծրագրի զարգացման անհրաժեշտությունը, սակայն միշտ հանդես են եկել կոչոտ քաղաքականության հնարավոր բացասական հետևանքների մասին հայտարարություններով: Հենց այս բացասական հետևանքների դրսևորումն են ՄԱԿ ԱԽ բանաձևերը և Իրանի տնտեսական ու սոցիալական համակարգի վրա դեռևս մեծ ազդեցություն չթողնող պատժամիջոցները: Չնայած տարեսկզբին խորհրդարանական ընտրություններում «բարեփոխիչների» հնարավոր հաղթանակի մասին գրեթե չէր խոսվում, փետրվարին նրանց դիրքերը բավական ամրապնդվեցին: Մարտի 16-ին հրապարակված խորհրդարանական ընտրությունների նախնական արդյունքների համաձայն՝ «բարեփոխիչները» ստանում են իրանական մեջլիսի տեղերի 30%-ը, ինչը բավական լավ արդյունք է:

ՄԱԿ ԱԽ բանաձևը

ԱԷՄԳ գլխավոր տնօրենի զեկույցի բնական հետևանքը դարձավ ՄԱԿ ԱԽ կողմից մարտի 3-ին ընդունված բանաձևը: ԱԽ մշտական անդամների միջև ծավալված քննարկումների արդյունքում ընդունված փաստաթուղթը լուրջ պատժամիջոցներ է մտցնում Իրանի նկատմամբ: Նշենք դրանցից մի քանիսը.

1. Արգելվում է մի շարք իրանցիների մուտքը ՄԱԿ անդամ երկրների տարածք: Նրանց շարքում են գիտնականներ, խոշոր ձեռնարկությունների և հիմնարկությունների ղեկավարներ:
2. ՄԱԿ անդամ երկրներից պահանջվում է վերահսկել բոլոր ֆինանսական գործարքներն իրանական բանկերի և ֆինանսական կազմակերպությունների հետ: Առաջին հերթին սա վերաբերում է իրանական խոշորագույն «Մելլի» և «Մադերաթ» բանկերին:
3. Վերահսկողություն է սահմանվում դեպի Իրան և Իրանից դուրս եկող բոլոր ապրանքների և բեռների վրա («Իրան Էյր Կարգոու» և «Իրան Շիփինգ Լայն» խոշորագույն ընկերությունների ինքնաթիռների և նավերի միջոցով տեղափոխվող նն):

Բանաձևը պահանջում է Իրանից մեկ օրվա ընթացքում դադարեցնել ուրանի հարստացումը և կանգնեցնել ծանր ջրով ռեակտորի կառուցման աշխատանքները, իսկ ԱԷՄԳ գլխավոր տնօրենից՝ 90 օր հետո ներկայացնել զեկույց այն մասին, թե կատարել է արդյոք իսլամական հանրապետությունը ՄԱԿ ԱԽ պահանջները:

Նշենք մի կարևոր փաստ: Այն ժամանակ, երբ ՄԱԿ ԱԽ-ում ավարտական փուլ էին մտել Իրանին վերաբերող բանաձևի քննարկումները, տեղի ունեցավ Իրանի նախագահ Մ.Ահմադինեժադի այցն Իրաք: Իսլամական հեղափոխությունից հետո սա Իրանի ղեկավարի առաջին այցն էր Իրաք, ինչն ինքնին կարևոր է: Մակայն ուշագրավ է այն, որ բանաձևի ընդունման նախօրեին Իրաք այցելած Իրանի նախագահը ԱՄՆ հասցեին մեղադրանքների մեծ տարափ ուղղեց, իսկ ամերիկյան զորքերի կողմից վերահսկվող Բաղդադում Վաշինգտոնն անվանեց հանցագործ և զավթիչ: Բավական արդարացված տպավորություն ստեղծվեց, թե Իրանի նախագահն էլ ավելի է բորբոքում կրքերը, չնայած իրանա-ամերիկյան քանիցս անցկացված բանակցությունները հենց նույն Բաղդադում որոշակի հիմք են ստեղծում երկու երկրների հարաբերությունների մասնակի կարգավորման համար: Համաձայն հայտնի վերլուծաբան Ք.Քաթցմանի՝ Իրանի նախագահի նոր «բանավոր հարձակումները ԱՄՆ-ի դեմ ուղղված են զուտ ներիրանական «օգտագործման» համար և նպատակ ունեն լուծել Մ.Ահմադինեժադի հիմնական գերխնդիրը. վերընտրվել նախագահ 2009-ին»:

Բուն Իրանում ՄԱԿ ԱԽ քանաձևի ընդունումն այնքան էլ լայն քննարկման առարկա չդարձավ: Սա բացատրվում է նրանով, որ քանաձևի ընդունման հենց նույն օրը Իրանի Պահապանների խորհուրդը վերանայեց իր նախկին որոշումը և անսպասելիորեն 300 «Բարեփոխիչ» քաղաքական գործիչների, որոնց մեկ և կես ամիս առաջ մերժել էր թույլատրել մասնակցելու խորհրդարանական ընտրություններին, հաստատեց խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցող թեկնածուների շարքում: Սա, հավանաբար, քայլ էր, ուղղված թե՛ հասարակության ուշադրության շեղմանը անցանկալի արտաքին զարգացումներից, թե՛ իբրև «վճար» Բարեփոխիչներին միջուկային խաղաթուղթը ներքաղաքական կյանքում չօգտագործելու համար:

Նույն մարտի 3-ին իր թեկնածությունը խորհրդարանական ընտրություններից անսպասելիորեն հանեց Իրանի ատոմային կազմակերպության նախկին ղեկավար Գ.Ամրոլահին, որը բազմիցս հայտարարել էր, թե կոշտ դիրքորոշումը ոչ մի լավ բանի Իրանի համար չի հանգեցնի:

Ինչևէ, կարելի է նշել, որ ՄԱԿ ԱԽ-ի կողմից իրանական միջուկային ծրագրին վերաբերող քանաձևի ընդունումը թե՛ բովանդակությամբ, թե՛ Իրանի ներքաղաքական կյանքի վրա ունենալիք ազդեցությամբ մեծ կարևորություն ներկայացնող իրադարձություն է: Իրանի ղեկավարությունը քանաձևի ընդունումից հետո արդեն հայտարարել է, որ չի պատրաստվում կասեցնել ուրանի հարստացման աշխատանքները, ինչը վկայում է, որ արդեն հունիսին Իրանի միջուկային ծրագիրը կրկին կհայտնվի ՄԱԿ ԱԽ-ում, և հնարավոր է՝ կընդունվեն նոր պատժամիջոցներ:

*Մեակ Մարուխանյան
«Նորավանք» հիմնադրամ*

ԱՄԵՐԻԿԱ-ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ

Իրավիճակային վերլուծություն

Չնայած անցած տարվա դեկտեմբերի սկզբին Միացյալ Նահանգների Ազգային հետախուզական խորհրդի (ԱՀԽ, *National Intelligence Council*) հրապարակած զեկույցի գլխավոր հետևությունն էր, թե, ամենայն հավանականությամբ, Իրանը դադարեցրել է միջուկային զենքի ծրագիրը 2003թ. աշնանը, իսկ 2007թ. դեկտեմբերի վերջին էլ Պենտագոնը հրապարակեց ոչ պակաս կարևոր մի տեղեկություն, թե անցած տարվա վերջին երեք ամիսների ընթացքում Իրաքում գրոհայինների հարձակումները նվազել են 62%-ով, սակայն փաստն այն է, որ ԱՀԽ հրապարակումից հետո տարածաշրջանային դինամիկան բնութագրող կարևոր ոչ մի հարցում իրավիճակի փոփոխություն չի գրանցվել և, ինչն էլ ավելի կարևոր է, այդպես էլ չեն երևում հնարավոր փոփոխության նշանները:

2007թ. նոյեմբերի վերջին ամերիկյան Անապոլիսում կայացած իսրայելա-պաղեստինյան խաղաղության համաժողովից հետո ոչ միայն չգրանցվեց որևէ առաջընթաց, այլև իրադրությունն էլ ավելի սրվեց ու դարձավ բարդ կառավարելի հունվարի 23-ից հետո, երբ պաղեստինյան «Համաս» խմբավորման զինյալները մի քանի տեղ պայթեցրին Գազայի հատվածը Եգիպտոսից բաժանող պատը՝ ճանապարհ բացելով «Համասի» համար անհրաժեշտ ապրանքների ու զենքի ներկրման համար, ինչպես նաև սկիզբ դնելով Սինայի թերակղզու ապակայունացմանը:

Շարունակվում է լարված մնալ իրավիճակը Լիբանանում՝ կապված այդ երկրի նոր նախագահի ընտրության և ընդհանրապես ներքաղաքական կայունության հետ: 2007թ. աշնանից Լիբանանի խորհրդարանը 14 անհաջող փորձից հետո այդպես էլ չի կարողանում ընտրել երկրի նոր ղեկավար¹:

2009թ. դեկտեմբերի 15-ին ավարտվելու է իրաքյան այս խորհրդարանի լիազորությունների ժամկետը, մինչդեռ անորոշ է մնում երկրի հետագա կառուցվածքի ու կառավարման համակարգի հարցը, լուծված չէ նավթի եկամուտների բաշխման խնդիրը, ամենազլխավորը՝ առայժմ չեն երևում այդ հարցերի հանգուցալուծման հնարավոր տարբերակները:

Բայց ներկա իրավիճակը բնութագրող կարևոր առանձնահատկությունն այն է, որ 2007թ. վերջի համար իրատեսական համարվող հետևությունը, թե ԱՀԽ նման զեկույցը և Իրաքում իրավիճակի որոշակի հանդարտեցումը վկայում են ԱՄՆ-Իրան փոխհամաձայնության մասին, այլևս պետք է վերագրել մինչև 2007թ. դեկտեմբեր ընկած ամերիկա-իրանական հարաբերություններին: Այն, ըստ էության, 2003թ. իրաքյան պատերազմից հետո Մերձավոր Արևելքում ի հայտ եկած իրողությունների նկատմամբ կոնսենսուսային համատեղ դիրքորոշման փորձ էր Վաշինգտոնի ու Թեհրանի կողմից: Սակայն գլխավոր հարցը մնում է բաց.

- ԱՄՆ ԱՀԽ զեկույցը և դրան զուգահեռ Իրաքում զինյալների հարձակումների թվաքանակի նվազման փաստը չեն կարող և նպատակ էլ չունենին ամրագրելու ամերիկա-իրանական տարածաշրջանային նոր փոխդասավորվածությունը՝ *status quo-ն*,
- թեև նշված զեկույցն ու փաստը հիմք հանդիսացան ներկայումս ընթացող ամերիկա-իրանական բանակցությունների համար, բայց Վաշինգտոն-Թեհրան մերձավորարևելյան նոր փոխհամաձայնությունը (եթե, իհարկե, կա այդպիսի նպատակ) դեռևս բանակցությունների առարկա է, և թե ինչ իրավիճակ ու տրամաբանություն կունենանք տարածաշրջանում՝ դեռ անհայտ է:

Եվ վերջապես, պակաս կարևոր չէ Իրանին առնչվող ամերիկյան ԱՀԽ վերջին զեկույցի նկատմամբ իսրայելական կողմի անհամաձայնության փաստը: Իրականությունն այն է, որ

¹ Հիշեցնենք, որ նախկին նախագահ Էմիլ Լահուդի լիազորությունների ժամկետն ավարտվել էր 2007թ. նոյեմբերի 23-ի լույս 24-ի կեսգիշերին:

Իրանի միջուկային խնդրի վերաբերյալ այսօր պաշտոնական Թել Ավիվը ոչ միայն ներկայացնում է ամերիկյանից էապես տարբերվող գնահատական, այլև հարկ է համարում Վաշինգտոնի հետ առաջացած այդ հակասություններին տալ հրապարակային բնույթ: Սակայն դժվար թե նշվածը վկայի, որ Մերձավոր Արևելքի հարցում Թեհրանի հետ պայմանավորվածությունների գնացող Վաշինգտոնում, օրինակ, որոշել են հաշվի չառնել տարածաշրջանում իրենց միակ ռազմավարական դաշնակցի շահերը: Ավելի հավանական է, որ ամերիկա-իրանական ընթացող բանակցություններում հրեական կողմը դեռ չի տեսնում իր ռազմավարական անվտանգությունը երաշխավորող կետերը: Բայց եթե դա այդպես է, ապա ամերիկա-իրանական այսօրվա բանակցությունները չեն կարող միտված լինել տարածաշրջանային նոր փոխդասավորվածության ստեղծմանը: Հետևաբար, և՛ Վաշինգտոնի, և՛ Թեհրանի համար միմյանց վրա ներազդելու բոլոր տարբերակները շարունակում են մնալ բաց:

Գլխավոր հետևությունն է՝ եթե վերոհիշյալ երեք պարբերություններում ներկայացվածը ճիշտ է, ապա հնարավոր է, որ մենք գործ ունենք սկզբունքորեն այլ իրավիճակի հետ, քան մեզ երևում էր 2007թ. դեկտեմբերին:

Իրանի միջուկային կարողություններ. նոր գնահատակա՞ն

2008թ. փետրվարի 5-ին Միացյալ Նահանգների Ազգային հետախուզության տնօրեն (*Director of National Intelligence*) Ջոն Մայքլ Սըքթոնելը, ով, փաստորեն, համակարգում է այդ երկրի 16 հետախուզական գործակալությունների աշխատանքը, ԱՄՆ Սենատի Հետախուզության հանձնաժողովին ներկայացրեց «Վտանգի տարեկան գնահատական» (*Annual Threat Assessment*) զեկույցը: Փաստաթղթի՝ Իրանին վերաբերող մասում գլխավորապես առանձնացված է երկու հետևություն.

- Իրանը շարունակում է աշխատանքներն ուրանի հարստացման ոլորտում և միջուկային զենքի ստեղծման համար անհրաժեշտ հարստացված ուրան կարող է ստանալ արդեն 2010-2015թթ. ժամանակահատվածում (ինչպես հայտնի է, միջուկային զենքի ստեղծումը համեմատաբար հեշտ է, ավելի դժվար է ստանալ այդ զենքի ստեղծման համար անհրաժեշտ նյութերը),
- Իրանն աշխատանքներ է տանում հեռահար հրթիռների պատրաստման ուղղությամբ¹:

Թեև նշված հետևություններն ինքնին որևէ նորություն չեն պարունակում և, օրինակ, հարստացված ուրանին վերաբերող մասը նույնությամբ վերցված է 2007թ. դեկտեմբերի 3-ին հրապարակված ԱՄՆ ԱՀԽ Իրանին վերաբերող փաստաթղթից (*NIC, Iran: Nuclear Intentions and Capabilities*), սակայն ուշադրություն է գրավում հետևյալը.

- ի տարբերություն ԱՀԽ 2007թ. դեկտեմբերյան զեկույցի, Սըքթոնելի ներկայացրածը կրկին առաջին պլան է մղում իրանական միջուկային և հրթիռային ծրագրերի վտանգավորությունը ԱՄՆ-ի համար,
- աստիճանաբար ի հայտ են գալիս նշաններ, որոնք թույլ են տալիս ենթադրել, թե հիմք ընդունելով նույն ԱՀԽ զեկույցը՝ ամերիկյան կողմը ձգտում է փոխել շեշտադրումները, ինչը կարող է բերել ԱՀԽ զեկույցի թողած քաղաքական հետևանքների արժեզրկմանը,
- ներկայացվածն էլ ավելի իրական է թվում, եթե հաշվի առնենք վերջին մի քանի շաբաթների Իրանի միջուկային ու հրթիռային ոլորտներում տեղ գտած իրադարձությունները²:

¹ Փաստաթղթում (*DNI, Annual Threat Assessment*) նշված է հետևյալը. «Չնայած առնվազն 2007թ. կեսի տվյալների համաձայն՝ դադարեցված էին Իրանի միջուկային զենքերի մշակման և ուրանի կոնվերսիայի ու հարստացման գաղտնի աշխատանքները, [սակայն] Իրանը շարունակում է ճեղքվող նյութերի (*fissile materials*) ու միջուկային [մարտազինակ կրելու] հնարավորություն ունեցող հրթիռների ստացման աշխատանքները»:

² 2008թ. փետրվարի 4-ին Իրանը հաջողությամբ իրականացրեց «Սաֆիր-1» անվամբ նոր հրթիռի փորձարկում, որը, հանդիսանալով 4000կմ հեռահարություն ունեցող «Շահաբ-3» հրթիռի մոդիֆիկացված տարբերակը, ուղեծիր դուրս բերեց իրանական արհեստական արբանյակը: Փետրվարի 6-ին հայտնի դարձավ, որ Իրանում ձեռնամուխ են եղել նոր՝ «Ք-2» ցենտրիֆուգների փորձարկմանը, որոնք 2-3

2007թ. դեկտեմբերի 10-ին ելույթ ունենալով Բահրեյնի մայրաքաղաք Մանամայում հրավիրված անվտանգության հարցերով միջազգային համաժողովում՝ ԱՄՆ պաշտպանության նախարար Ռոբերտ Գեյթսը Իրանի առնչությամբ առանձնացրեց երկու կետ: 1. ԱՄՆ ԱՀԽ գեկույցը «բարձր վստահությանը (*high confidence*)» նշում է, որ նախկինում Թեհրանն ունեցել է միջուկային զենքի ստեղծման ծրագիր ու շարունակում է ունենալ այդպիսի զենք ստեղծելու հնարավորություն, 2. Իրանն աշխատանքներ է տանում միջին հեռահարության հրթիռների ստեղծման ուղղությամբ, որոնք, սակայն, արդյունավետ են միայն այն դեպքում, եթե կրում են միջուկային մարտագլխիկ:

2008թ. հունվարի 16-ին ԱՄՆ Հրթիռային պաշտպանության գործակալության տնօրեն, գեներալ Հենրի Օբերինգը հայտարարեց, թե Իրանն արագացրել է հեռահար հրթիռների ստեղծման աշխատանքները, որոնք կարող են հասնել Եվրոպայում տեղակայված ամերիկյան ռազմակայաններին:

Եվ վերջապես, փետրվարի 13-ին հանդես գալով կոնգրեսական լսումներում՝ ԱՄՆ Ազգային հետախուզության տնօրենի տեղակալ Թոմաս Ֆինգերը կրկին առանձնացրեց այն կետը, թե Իրանն ունի տեխնիկական ու արդյունաբերական հնարավորություններ միջուկային զենք ստեղծելու համար:

Հետևություններ

Չնայած ամերիկա-իրանական բանակցություններին և նախորդ տարվա երկրորդ կեսին կողմերի միջև տեղ գտած պայմանավորվածությանը, Վաշինգտոն-Թեհրան հակասությունների առարկա հանդիսացող էական բոլոր կետերում շարունակում են պահպանվել տարաձայնությունները:

Սակայն այլևս հարկ է որպես մերձավորարևելյան իրավիճակի բնութագրիչներ դիտարկել ոչ թե իրանա-ամերիկյան գծում տեղ գտնող փոփոխությունները, այլ տարածաշրջանում ի հայտ եկող նոր իրողությունները ռազմատեխնիկական ու աշխարհաքաղաքական դաշտերում: Հավանական է, որ Մերձավոր Արևելքում որպես որոշիչ գործոններ սկսեն հանդես գալ.

- զանգվածային ոչնչացման զենքերի (առաջին հերթին հրթիռներ ու միջուկային զենք) ոլորտում նկատվող ձեռքբերումները մերձավորարևելյան տերությունների մոտ¹,
- գրեթե փլուզման եզրին հայտնված Իրաքի, Աֆղանստանի ու Պակիստանի տարածաշրջանային դերակատարման էական թուլացմամբ պայմանավորված աշխարհաքաղաքական նոր կոնստրուկցիաների ի հայտ գալը (օրինակ, այսօր Արևմուտքում նպատակահարմար է դիտվում ներգրավել Իրանին՝ Աֆղանստանում ու միջուկային զենք ունեցող Պակիստանում կայունության հաստատման համար):

Մարգիս Հարությունյան
«Նորավանք» հիմնադրամ

անգամ ավելի արագ են հարստացնում ուրանը, քան մինչ այդ Թեհրանի տրանսպորտային ներքո եղած «P-1»-երը: Եվ վերջապես, փետրվարի 13-ին ամերիկյան «Associated Press» լրատվական գործակալությունը գրեց, թե Իրանը սեփական տեխնոլոգիաներով կարողացել է ստանալ ուրանային գազ, որն անհրաժեշտ է ցենտրիֆուգների աշխատանքի համար՝ մի խնդիր, որը նախկինում անլուծելի էր իրանական կողմի համար:

¹ Պատահական չէ, որ վերջին երկու-երեք ամիսներին հատկապես արևմտյան փորձագիտական շրջանակները լքջորեն քննարկում են մերձավորարևելյան միջուկային պատերազմի սցենարները:

ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԸ՝ ԱՐԴԻԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ

2008թ. մարտի 13-14-ը Սենեգալի մայրաքաղաք Դաքարում տեղի ունեցավ իսլամական աշխարհի բարձրագույն քաղաքական մարմնի՝ Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպության (ԻԿԿ) հերթական 11-րդ գագաթաժողովը՝ «Իսլամը 21-րդ դարում» խորագրով, որին մասնակցում էին 57 անդամ երկրների պատվիրակներ, շուրջ 40 իսլամական պետությունների առաջին դեմքեր: Հանդիպմանն ընդունվեց եզրափակիչ կոմյունիկե, որ արտացոլում էր իսլամական պետությունների համագործակցության տարբեր ասպեկտները, և Դաքարի հռչակագիրը:

Գագաթաժողովը կազմակերպության բարձրագույն մարմինն է, որը ԻԿԿ կանոնադրության համաձայն՝ գումարվում է երեք տարին մեկ անգամ, անդամ որևէ երկրում, միջազգային հարաբերությունների համատեքստում քննարկելու իսլամական աշխարհին հուզող խնդիրները: Գագաթաժողովից առաջ, մարտի 10-11-ը (ինչպես միշտ) տեղի ունեցավ իսլամական պետությունների արտգործնախարարների հանդիպումը, որը նախապատրաստեց քննարկվող հարցերի շրջանակը:

ԻԿԿ արդիականացման հարցը

Ճիշտ է, գագաթաժողովում առաջադրված էին բազմաթիվ հարցեր, սակայն հիմնական ուշադրությունը սևեռվեց մի քանի կարևոր խնդիրների վրա: Դրանցից մեկը կազմակերպության արդիականացման հարցն էր, մասնավորապես՝ նոր կանոնադրության ընդունումը: ԻԿԿ-ն հիմնվել է 1969թ. Ռաբաթում, իսկ կազմակերպության կանոնադրությունն ընդունվել է 1972-ին, այսինքն՝ Սառը պատերազմի տարիներին, երբ իսլամական աշխարհը երկփեղկված էր երկու մասի: Դեռևս այն ժամանակ ԻԿԿ կանոնադրության մեջ արտացոլվեցին արաբական իսլամական աշխարհի համար այնպիսի կարևորագույն հարցեր, ինչպիսիք էին Պաղեստինի և Երուսաղեմի խնդիրները, որոնք այսօր էլ շարունակում են օրակարգային մնալ:

ԻԿԿ արդիականացման հարցն առավել օրակարգային դարձավ 2004-ից ի վեր, երբ ԻԿԿ գլխավոր քարտուղար դարձավ Թուրքիայի ներկայացուցիչ, իսլամական աշխարհում բավական համարում ունեցող պրոֆ. Էքմեղլուդին Բիսանոլուն, ով ԻԿԿ ընտրանու աջակցությամբ ձեռնամուխ եղավ կազմակերպության բարենորոգման գործին: (Վերջինս Դաքարի հանդիպմանը վերընտրվեց երկրորդ անգամ՝ հինգ տարի ժամկետով): Նոր կանոնադրությունը, գլխավոր քարտուղարի խոսքերով, մատնանշում է իսլամի չափավորությունն ու հանդուրժողականությունը, իսկ կազմակերպության գործունեությունը դարձնում առավել արդյունավետ: Մասնավորապես, փոխված է որոշումների ընդունման մեխանիզմը: Եթե նախկինում որոշումներն ընդունվում էին կոնսենսուսով, ինչին շատ դեպքերում դժվար էր հասնել անդամ պետությունների ունեցած տարբեր քաղաքական կողմնորոշումների պատճառով, ապա այժմ որոշումները կարող են ընդունվել նաև 2/3-ով: Հատկանշական է, որ նոր կանոնադրության առանձին դրույթների հետ կապված՝ անդամ երկրների շրջանում անհամաձայնություններ են եղել: Օրինակ, ԻԿԿ անդամ Ուզանդան, որը փոքրաթիվ մահմեդական բնակչություն ունի, դեմ է եղել նորացված կանոնադրության մեջ ամրագրված այն դրույթին, համաձայն որի՝ ԻԿԿ անդամ կարող է լինել միայն այն պետությունը, որտեղ բնակչության մեծամասնությունը մահմեդական է: Իսկ Պակիստանը պնդել է, որ նախքան ԻԿԿ-ին անդամության հայտներկայացնելը, տվյալ պետությունը պետք է կարգավորի խնդիրներն անդամ երկրի կամ երկրների հետ, եթե այդպիսիք կան:

Քննարկվող հարցերի շրջանակը

Գազաթաժողովում քննարկվեցին մշակութային, սոցիալական, տնտեսական, իրավական, քաղաքական ոլորտներում իսլամական աշխարհին առնչվող խնդիրներ: Գազաթաժողովում բանաձև ընդունվեց ԻԿԿ տնտեսապես աղքատ, հատկապես Աֆրիկայի՝ Սահարայից արևմուտք ընկած անդամ պետություններին տնտեսական օգնություն ցույց տալու մասին, սահմանվեց նրանց երկարատև վարկեր տրամադրելու ձևաչափը, իսկ Զարգացման իսլամական համերաշխության հիմնադրամը որոշվեց համալրել \$10 մլրդ-ով: Իսլամական շրջանակներում գիտակցում են, որ իսլամական աշխարհը ներկայումս բախվել է մի շարք խնդիրների: Դրանք են՝ տնտեսական և սոցիալական հետամնացությունը, օտար ազդեցությունները, տարանջատումը, ինչը կարելի է հաղթահարել իսլամի հիմնարար արժեքները վերականգնելով:

Գազաթաժողովում քննարկվեցին իսլամական աշխարհի համար կնճռոտ այնպիսի հիմնահարցեր, ինչպիսիք են արաբ-իսրայելական հակամարտության և Երուսաղեմի խնդիրը, Լիբանանում նախագահական ընտրություններում ստեղծված ճգնաժամային վիճակը, Իրաքի, Սոմալիի, Դարֆուրի իրադրությունը, հարաբերությունները Չադի և Սուդանի միջև:

Գազաթաժողովից առաջ որոշակի տարաձայնություններ էր առաջացրել Կոսովոյի հարցը: Մասնավորապես Թուրքիան առաջարկել էր գազաթաժողովի եզրափակիչ կոմյունիկեում կետ մտցնել Կոսովոյի անկախության ճանաչման վերաբերյալ, ինչին դեմ էին արտահայտվել Ադրբեջանը, Եգիպտոսը, Սուդանը և Ինդոնեզիան: Արդյունքում՝ բանաձևում հիշատակվեց Կոսովոյի ժողովրդի հետ համերաշխության մասին: Ի դեպ, իսլամական հինգ երկրներ՝ Թուրքիան, Ալբանիան, Մալայզիան, Աֆղանստանը և Սենեգալը, պաշտոնապես ճանաչել են Կոսովոն:

Հայաստանի պարագան

Դաքարի գազաթաժողովում ընդունվեց նաև «Հայաստանի Հանրապետության ազդեցիկ Ադրբեջանի Հանրապետության դեմ» բանաձևը: ԻԿԿ-ն, որպես կանոն, խստորեն դատապարտեց Հայաստանի «ազդեցիկ» Ադրբեջանի դեմ, Ադրբեջանի քաղաքացիների նկատմամբ իրականացված գործողությունները որակվեցին որպես «մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն»: ԻԿԿ-ն դատապարտեց «ադրբեջանական գրավյալ տարածքներում» ճարտարապետական, մշակութային, կրոնական հուշարձանների ոչնչացման փաստը, պահանջեց, որպեսզի Հայաստանն առանց նախապայմանների և ամբողջապես դուրս բերի զորքերը «ադրբեջանական գրավյալ տարածքներից, ներառյալ Լեռնային Ղարաբաղից», ներդնի ՄԱԿ ԱԽ 822, 853, 874, 884 բանաձևերը, ճանաչի Ադրբեջանի ինքնիշխանությունն ու տարածքային ամբողջականությունը: ԻԿԿ-ն կոչ արեց անդամ պետություններին և միջազգային հանրության այլ անդամներին՝ Հայաստանի դեմ օգտագործել քաղաքական և տնտեսական միջոցներ Հայաստանի կողմից Ադրբեջանի նկատմամբ «ազդեցիկային» վերջ դնելու համար: Այս համատեքստում, ԻԿԿ-ն կոչ արեց իսլամական երկրներին՝ համերաշխ լինել Ադրբեջանի հետ: Նշենք, որ 1994-ից մինչ օրս հայ-ադրբեջանական հակամարտության վերաբերյալ Իսլամական կոնֆերանսի հռետորականության մեջ գրեթե ոչինչ չի փոխվել: ԻԿԿ-ն, Լեռնային Ղարաբաղի հարցը համարելով հայ-ադրբեջանական հակամարտություն, խնդիրը դիտարկում է խիստ միակողմանի՝ հենվելով բացառապես իսլամական համերաշխության սկզբունքի վրա: Միննույն ժամանակ, ԻԿԿ-ն որևէ քայլ չի ձեռնարկել խնդրի կարգավորման ուղղությամբ: ԻԿԿ փաստական օգնությունն Ադրբեջանին ՄԱԿ-ում հոգուտ Ադրբեջանի իսլամական պետությունների քվեարկությունն է, ինչի ապացույցը մայիսի 14-ին ՄԱԿ ԳԱ-ի՝ Լեռնային Ղարաբաղի մասին ընդունած բանաձևն է: Ի դեպ, ՄԱԿ ԱԽ-ում Լեռնային Ղարաբաղի մասին բանաձևին դեմ են քվեարկել հետևյալ իսլամական և ոչ իսլամական երկրները՝ Աֆղանստան, Ադրբեջան, Բահրեյն, Բանգլադեշ, Բրունեյ, Կամբոջա, Կոլումբիա, Կոմորոս, Ջիբութի, Վրաստան, Ինդոնեզիա, Իրաք, Հորդանան, Քուվեյթ, Լիբիա, Մալայզիա, Մալդիվներ, Մոլդովա, Մարոկկո, Միանմար, Նիգեր, Նիգերիա, Օման, Պակիստան, Կատար, Սաուդյան Արաբիա, Սենեգալ, Սերբիա, Սիերա Լեոնե, Սոմալի, Սուդան, Թուրքիա, Թուվալու, Ուգանդա, Ուկրաինա, Միացյալ Արաբական Էմիրություններ, Ուզբեկստան, Եմեն: Բանաձևին դեմ

են քվեարկել Անգոլան, Հայաստանը, Ֆրանսիան, Հնդկաստանը, Ռուսաստանը, ԱՄՆ-ը, Վանուատուն: Ձեռնպահ են մնացել 100 անդամ երկրներ:

Հատկանշական է, որ 2008թ. հունվարին տեղի ունեցած Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպության խորհրդարանական վեհաժողովի կողմից նույնպես Հայաստանի վերաբերյալ նմանատիպ շեշտադրումներով բանաձև ընդունվեց:

Իսլամաֆոբիայի հարցը

Դաքարի հանդիպմանը քննարկվեց և համապատասխան բանաձևով վերստին ամրագրվեց 2006թ. Մեքքայի գագաթաժողովում հաստատված «Միացյալ իսլամական գործողության» տասը տարվա ծրագիրը, որն ուրվագծում է իսլամական գլոբալ և միջիսլամական համագործակցության ռազմավարությունը:

Առանձին ձևաչափով քննարկվեց իսլամաֆոբիայի հարցը, ինչն ԻԿԿ անդամ երկրների կարծիքով՝ վերջին շրջանում ակնհայտորեն սրվել է: Իսլամական հանրությանը մտահոգում է սեպտեմբերի 11-ից հետո հատկապես Եվրոպայում և Ամերիկայում իսլամի և իսլամական քաղաքակրթության նկատմամբ խորացող անհանդուրժողականությունը: Արդեն որերորդ անգամ ԻԿԿ-ն կոչ արեց Արևմուտքին՝ խիստ միջոցառումներ ձեռնարկել՝ կանխելու իսլամաֆոբիայի դրսևորումները, քանի որ այն վտանգում է գլոբալ խաղաղությունն ու անվտանգությունը, կանխել իսլամական խորհրդանիշերի անարգումը: Նման մտահոգության պատճառը վերջերս դանիական մամուլում Մուհամմեդ մարգարեի ծաղրանկարների վերահրատարակումն էր և Նիդեռլանդներում իսլամի սուրբ գիրքը՝ Դուրանը քննադատող վավերագրական ֆիլմի նախապատրաստումը: Իսլամական աշխարհի առաջնորդները զգուշացրին, որ իսլամն անաբեկչության հետ նույնացնելը կարող է նպաստել մահմեդականների արմատականացմանը:

Չնայած իսլամական աշխարհին էապես անհանգստացնում են Արևմուտքի միջամտությունն իսլամական աշխարհի գործերին, ԱՄՆ հարաձուն ազդեցությունը Մերձավոր և Միջին Արևելքում, ԻԿԿ-ին այդպես էլ չի հաջողվում Արևմուտքի հետ հարաբերություններում որոշակի քաղաքականություն մշակել: Պատճառը, թերևս, այն է, որ այսօր իսլամական աշխարհը տարանջատված է ԱՄՆ կողմնակիցների և հակառակորդների միջև, ինչը որոշակիորեն խոչընդոտում է միասնականությանը:

Իսլամական կոնֆերանսը՝ իսլամական համագործակցության երաշխավոր

ԻԿԿ-ն հաճախ է քննադատվում սեփական որոշումները գործադրելու անկարողության մեջ: Նշվում է, որ ընդունված բանաձևերը, վճռական շեշտադրումներով հանդերձ, առավելապես հռչակագրային բնույթ ունեն: ԻԿԿ-ն մինչ օրս չի կարողացել հասնել իսլամական աշխարհի թերևս ամենակնճոռոտ խնդրի՝ պաղեստինյան և շատ այլ հարցերի կարգավորմանը, չնայած այն հանգամանքին, որ ԻԿԿ անդամ պետությունները (որոնք մոտ 1,5 մլրդ մահմեդական բնակչություն ունեն) տիրապետում են որոշակի ռեսուրսների: Մասնավորապես Ծոցի երկրները (ինչպես նշում են շատերն իսլամական աշխարհում) կարող են օգտագործել, ասենք, նավթային գործոնն Արևմուտքի հետ հարաբերություններում:

Այս իրողությունները, սակայն, չեն խանգարում, որպեսզի առաջիկայում նույնպես միջիսլամական հարաբերությունների առանցքը մնա էթնիկ, ռասայական և աշխարհագրական պատկանելությունը ժխտող հանրության՝ ումմայի (իսլամական ազգի) գաղափարը, իսկ իսլամը շարունակի հանդես գալ որպես իսլամական աշխարհի զարգացման ուղղություն, մահմեդական երկրների և ժողովուրդների միջև համագործակցության նախապայման: ԻԿԿ-ն ձգտում է ապացուցել, որ իսլամական աշխարհն անջրպետված չէ մնացյալ աշխարհից, իսկ մահմեդականներին առնչվող ամենասուր հակամարտություններն անգամ կոչ է անում լուծել խաղաղ ճանապարհով: Իսլամական աշխարհի գործիչները ցանկանում են, որպեսզի իսլամը 21-րդ դար մուտք գործի՝ զարկ տալով արդիականացմանը, հասարակական գիտակցության մեջ որոշակիորեն հաղթահարելով անհանդուրժողականությունն ու կրոնական մոլեռանդությունը: Բացի այս, ԻԿԿ-ն ձգտում է առավել ամրապնդել իսլամական համերաշխության սկզբունքը:

Արաքս Փաշայան
«Նորավանք» հիմնադրամ

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՅՈՒՄՒՍԱՅԻՆ ԻՐԱՔՈՒՄ

1970թ. իրաքյան քրդերը Սադամ Հուսեյնի վարչակարգից «նվաճեցին» Քրդստանի ինքնավարության ճանաչմանը, սակայն Սադամի բռնած դիրքորոշման պատճառով այդ համաձայնագիրը կյանքի չկոչվեց, քանի որ Հուսեյնն անձամբ երբեք համակրանք չէր տաժում քրդերի նկատմամբ: Դրան հաջորդող ժամանակահատվածում նա «Ալ-Անֆալ» (ռազմավար) գործողության շրջանակներում գործնականում ցեղասպանության ենթարկեց քուրդ ժողովրդին: Տասնյակ հազարավոր քրդեր ֆիզիկապես ոչնչացվեցին, իսկ Քրդստանն «արաբականացվեց»: Իրադրությունը փոխվեց ԱՄՆ ղեկավարությամբ գործող միջազգային կռաւիցիոն ուժերով իրաքյան գորքերը Քուվեյթից վտարելուց մեկ տարի անց՝ 1992թ.: Բաղդադը կորցրեց վերահսկողությունը երկրի հյուսիսի նկատմամբ, արգելվեցին իրաքյան ռազմական ավիացիայի թռիչքները երկրի հյուսիսային շրջաններում: Ստեղծված «անվտանգության գոտու» շրջանակներում, փաստորեն, ամրապնդվեց Իրաքյան Քրդստանի ինքնավար կարգավիճակը, ինչը Սադամ Հուսեյնի վարչակարգի տապալումից հետո նոր թափ հավաքեց: Իրականում այդ ինքնավարությունը ձեռք էր բերել անկախություն բոլոր հատկանիշներով՝ բացառությամբ դեյուրե ճանաչվելուց: 2005թ. հունվարին Իրաքյան Քրդստանում անցկացված հանրաքվեով քրդերի 98%-ը կողմ քվեարկեց լիակատար անկախությանը: Սակայն Իրաքյան Քրդստանի իշխանությունները զգուշացան հանրաքվեի արդյունքները կենսագործելուց՝ երկյուղելով տարածաշրջանային աղետներից: Սկսած 1992-ից՝ քրդական ինքնավարության պետհիմնարկներում արգելվել է Իրաքի պետական դրոշը: 2004թ. գարնանը Իրաքյան Քրդստան բերվեցին Շվեյցարիայում տպագրված քրդական դիմարները, սակայն ԱՄՆ-ը արգելեց քրդական նոր արժույթի կիրառումը¹: Բացի այդ, քրդերը երկրի «Իրաքի Հանրապետություն» անվանումը փոխարինել են «Իրաքի Դաշնային Հանրապետություն» անվամբ, ինչն էլ արտացոլվել է քրդերի կողմից վերահսկվող տարածքների պաշտոնական փաստաթղթերում: Քրդերն ունեն նաև սեփական օրենսդիր և գործադիր իշխանություններ, պետական օրհներգ, բանակ: Այս ամենը նշանակում է, որ այսօր քրդերն իրենց չեն համարում միացյալ արաբական պետության՝ Իրաքի մի մասը:

Սադամ Հուսեյնի օրոք Բաղդադի ու Անկարայի միջև համաձայնություն էր ձեռք բերվել, ըստ որի՝ թուրքական ստորաբաժանումները կարող էին Իրաքի տարածքում «տաք հետքերով» հետապնդել քուրդ զինյալներին: Ընդ որում՝ իրաքցի զինվորականները հաճախ մոռանում էին այդ համաձայնության մասին՝ խանդավառությամբ չընդունելով սեփական տարածքում թուրք գործընկերների նմանօրինակ քայլերը:

Սադամ Հուսեյնը հարաբերական հաջողությամբ վերահսկում էր երկրի հյուսիսը և դաժանորեն ճնշում քրդերի ապստամբությունները: Սակայն նրա տապալումից հետո իրաքյան նոր խամաճիկային կառավարությունը փաստացիորեն կորցրեց վերահսկողությունը Քիրքուքի և Մոսուլի շրջանների նկատմամբ: Քրդերին հնարավորություն ընձեռվեց ստեղծել յուրահատուկ «պարտիզանական արգելավայր», որը դարձավ Թուրքիայի տարածքում գործող քրդերի հենակետը:

2003թ. իրենց դաշնակիցների հետ Իրաք մտան ամերիկացիները, և քրդական խնդիրը որոշակի տարածայնություններ առաջացրեց ՆԱՏՕ-ի միակ մահմեդական անդամ Թուրքիայի ու նրա մի շարք դաշնակիցների, առաջին հերթին՝ ԱՄՆ-ի միջև: Թուրքական պետականությունը հիմնված է Քեմալ Աթաթուրքի գաղափարների վրա: Դրանց միջուկը կազմում է ազգային միասնությունը: Քեմալական գաղափարների պաշտպանության և ազգային պետության միաս-

¹ Հետաքրքիր է, որ Լեռնային Ղարաբաղը նույնպես ունի սեփական արժույթ, սակայն այնտեղ կիրառվում է միայն հայկական դրամը:

նության պահպանման համար թուրքերը պատրաստ են գնալ ամեն ինչի՝ ընդհուպ մինչև իրենց ռազմավարական գործընկեր ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունների սրման: Դրա համար էլ իրաքյան պատերազմի ժամանակ Թուրքիան ամերիկացիներին չհատկացրեց իր տարածքը՝ լավ հասկանալով, թե այդ քայլն ինչ ազդեցություն կունենար քրդերի շրջանում:

Վաշինգտոնը, առանց լուրջ ջանքեր գործադրելու, ստացավ Իրաքը, սակայն շուտով հասկացավ, որ զավթելը քիչ է, անհրաժեշտ է զավթածը պահել: ԱՄՆ դաշնակիցները սկսեցին հեռանալ Իրաքից: Փորձագետները գտնում են, որ ներկայումս ԱՄՆ-ը ավելի շատ է կախված Թուրքիայից, քան Թուրքիան՝ ԱՄՆ-ից:

Իրաքի հյուսիսում ԱՄՆ-ը շեշտը դնում է քրդական համայնքի վրա, որը համարվում է իրաքյան սուննիների «բնական թշնամին»: Բացի այդ, քրդական համայնքը բարեկամական զգացումներ չի տածում նաև Իրաքի շիաների նկատմամբ:

Թուրքիան չէր կարող պարզապես դիտել, թե հարևան երկրում ինչպես է ծաղկում վաղեմի հակառակորդը, թե ինչպես են քրդական երկու գլխավոր կուսակցությունների՝ Քրդստանի Դեմոկրատական կուսակցության (ՔԴԿ) և Քրդստանի Հայրենասիրական միության (ՔՀՄ) առաջնորդներ Մասուդ Բարզանին և Ջելալ Թալաբանին Իրաքում դարձել նախագահներ և ձևականորեն ղեկավարում են Իրաքի ողջ տարածքը, թե ինչպես է փոփոխվում Քիրքուքի ժողովրդագրական պատկերը¹: Թուրքիան փակեց իր օդային տարածքը Եվրոպայից Իրաք թռչող ինքնաթիռների համար: Ողջ 2007թ. ընթացքում այդ երկիրը փորձում էր իր շահերին ծառայեցնել ամերիկյան՝ «Իրաքի Հանրապետության ազգային դեմոկրատական կառավարություն» անունը կրող ծրագիրը: Անկարան երկարատև բանակցություններ սկսեց Բաղդադի հետ. Բաղդադից պահանջվում էր իրեն տրամադրել Իրաքի տարածքում առանց սահմանափակումների իր հակառակորդներին հետապնդելու իրավունքը: Բաղդադն ընդդիմանում էր դրան: Ի վերջո, 2007թ. օգոստոսին Անկարայի ու Բաղդադի միջև կնքվեց համաձայնագիր, ըստ որի՝ Թուրքիան ու Իրաքը պայմանավորվում են ահաբեկչության և մասնավորապես քուրդ ապստամբների դեմ համատեղ պայքարել: Հիմնական կետերից մեկն այն էր, որ թուրքական բանակին թույլատրվում էր իրաքյան տարածքում հետապնդել 1974թ. ստեղծված Քրդական բանվորական կուսակցության (ՔԲԿ) ապստամբներին, սակայն դա պետք է լիներ յուրաքանչյուր կոնկրետ պարագայում Բաղդադի պաշտոնական թույլտվությունից հետո: Համաձայնագիրը նաև նախատեսում էր, որ ՔԲԿ ղեկավարները, որոնց հենակետերը գտնվում են Քրդստանի իրաքյան հատվածում, կա՛մ փոխանցվեն Թուրքիային, կա՛մ Իրաքն ապահովի նրանց նկատմամբ դատական գործընթացը: Իրաքը նաև պարտավորվում էր փակել ՔԲԿ ֆինանսավորման աղբյուրները:

Համաձայնագրի ստորագրումից անմիջապես հետո ԱՄՆ պետքարտուղար Քոնդոլիզա Ռայսը Թուրքիային կոչ արեց չներխուժել Իրաք՝ նշելով, որ դա ոչ մի լավ բանի չի հանգեցնի ո՛չ Թուրքիայի, ո՛չ էլ Իրաքի համար: Սպիտակ տունը համանման հայտարարությամբ հանդես է եկել նաև 2007թ. մայիսին, երբ Թուրքիան Իրաքի սահմաններում կենտրոնացրել էր մեխանիզացված ու տանկային ստորաբաժանումներ:

Ներկայումս քրդերի թվաքանակն Իրաքում հասնում է 7 մլն մարդու, որը կազմում է երկրի բնակչության 20%-ը, Թուրքիայում՝ համապատասխանաբար 16 մլն մարդ (40%), Իրանում՝ 11 մլն (23%), Սիրիայում՝ 1.5 մլն (4.5%):

---

¹ Քրդական քաղաք համարվող Քիրքուքը Մադամ Հուսեյնի կառավարման ժամանակ «արաբականացվեց», իսկ Իրաքյան Քրդստանի վարչական սահմանները հեռացվեցին: Այժմ քրդերը հետ են պահանջում այդ քաղաքը, սակայն քաղաքի արաբական բնակչությունն ընդդիմանում է դրան: 2007թ. դեկտեմբերին քաղաքի ճակատագիրը որոշելու համար այնտեղ պետք է հանրաքվե անցկացվեր, սակայն քաղաքական նկատառումներով այն հետաձգվեց 2008թ. հունիսին:

Թուրքիայում քրդերի պայքարի¹ հիմնական եղանակը հետևյալն է. խաղաղ բնակչության նկատմամբ ահաբեկչություն, ռազմական գործողություններ բանակի ու կարգուկանոն հաստատող ուժերի դեմ, սեփական դավաճանների վերացում, զբոսաշրջության գոտիներում ահաբեկչական գործողություններ: Վերջիններից ամենահայտնին իրանա-թուրքական գազամուղի պայթեցումն էր: Քրդերի այդ քայլը միաժամանակ հարված հասցրեց և՛ Թուրքիային, և՛ Իրանին: Դա հանգեցրեց նրան, որ Թուրքիան սկսեց բարելավել հարաբերություններն ավանդական հակառակորդի՝ Իրանի հետ, ինչի նկատմամբ ԱՄՆ արձագանքը միանշանակ չէր:

2007թ. հոկտեմբերի 12-ին թուրք-իրաքյան սահմանի մոտ ՔԲԿ զինյալները հարձակվեցին ու ոչնչացրին 12 թուրք զինվորների: Տասն օր անց՝ հոկտեմբերի 22-ին, հետևեց նոր հարձակում, ինչի արդյունքում սպանվեց 17 թուրք զինվոր ու անհետ կորավ 10-ը: Թուրքիայի վարչապետ Ռ.Թ. Էրդողանը հայտարարեց, որ իրենց համբերության բաժակն արդեն լցվել է: Կարելի է կարծել, թե իր այս քայլերով ՔԲԿ-ը ինքն է թուրքական իշխանություններին հատուկ ներխուժման մղում:

2007թ. հոկտեմբերին Թուրքիայի խորհրդարանում հակաքրդական բանաձևի ընդունումից (507 կողմ, 19 դեմ) անմիջապես հետո Իրաքյան Քրդստանի «նախագահ» Մասուդ Բարզանին հայտարարեց, որ իրաքյան քրդերը չեն ցանկանում մասնակցել Թուրքիայի ու ՔԲԿ-ի միջև կոնֆլիկտին, և եթե թուրքերը որևիցե պատրվակով ներխուժեն Իրաքյան Քրդստան, ապա արժանի դիմադրության կհանդիպեն:

Ուշագրավ է, որ վերջին 3 տարում թուրք-ամերիկյան հարաբերություններն ամենավատ վիճակում են: Դրանց բարելավման նպատակով 2008թ. հունվարի 6-11-ը Թուրքիայի նախագահ Աբդուլահ Գյուլն այցելեց ԱՄՆ, ուր հանդիպումներ ունեցավ ու բանակցություններ վարեց ամերիկյան բարձրագույն ղեկավարության հետ, այդ թվում նաև նախագահ Ջորջ Բուշ-կրտսերի, փոխնախագահ Չեյնիի, պետքարտուղար Ռայսի, պաշտպանության նախարար Գեյթսի հետ: Անկարայի ու Վաշինգտոնի ձեռնարկած նախկին բոլոր միջոցառումները, որոնք ուղղված էին թուրքական հասարակությունում հակաամերիկյան տրամադրությունների նվազմանը, ոչ մի արդյունք չէին տվել²: Գյուլի այցելության արդյունքում ամերիկյան դիրքորոշումը կտրուկ փոխվեց: Ամենայն հավանականությամբ, Գյուլը նշել է քուրդ ահաբեկիչների անվերջ ահաբեկությունների մասին, իսկ Բուշը, մանրամասնությունների մեջ չընկնելով, «կանաչ լույս» է վառել թուրքական ներխուժման համար: Սակայն կարելի է փաստել, որ Բուշի հետագա գործողությունները ցույց տվեցին, որ դրա հետևանքով նա «կրակն է ընկել»: Իրականում ԱՄՆ-ը շահագրգռված է տարածաշրջանում կայունության և նավթարդյունահանման ու նավթափոխադրման անվտանգության պահպանմամբ³:

2007թ. դեկտեմբերին թուրքական ռազմաօդային ուժերի մի շարք օդային հարձակումներից հետո, 2008թ. փետրվարի 21-ի գիշերը, թուրքական զինված ուժերը ՔԲԿ զինյալների դեմ ցամաքային ռազմական գործողություն ձեռնարկեցին: Ենթադրվում էր, որ Իրաքի տարածքում գտնվող ՔԲԿ զինյալների թվաքանակը հասնում է 3000-5000 մարդու: Գլխավոր շտաբի հաղորդման համաձայն՝ գործողությունը կարելի է հաջողված համարել, քանի որ ՔԲԿ-ին պատկանող քարանձավները, ապաստարանները, թեթև զենքերը և զենիթային հրետանին, ինչպես նաև փոխադրման ու ծառայության միջոցներն ամբողջությամբ ոչնչացվել են: Ընդհա-

¹ ՔԲԿ առաջնորդ Աբդուլահ Օջալանը տասնամյա հետապնդումից հետո՝ 1999թ., թուրքական իշխանությունների կողմից Քոնիայում ձերբակալվեց ու դատապարտվեց ցմահ բանտարկության՝ առանց ներման իրավունքի: Մինչ այդ քրդերը Թուրքիայում պայքարում էին անկախություն ձեռք բերելու համար, սակայն դրանից հետո հիմնականում պայքարում են իրենց մշակութային կարգավիճակի ճանաչման համար:

² Թուրքիայի բնակչության համարյա 80%-ը կարծում է, թե ազգային անվտանգության թիվ 1 սպառնալիքն ԱՄՆ-ն է: Ամերիկյան մամուլում հայտնված՝ ԱՄՆ-ի կողմից նախատեսվող նոր Մերձավոր Արևելքի քարտեզի վրա նշված էր Ազատ Քրդստան անունը կրող պետության մասին, որին պետք է անցնեն Թուրքիայի արևելյան 20 վիլայեթները:

³ Միջին ու Մերձավոր Արևելքում է գտնվում ածխաջրածինների համաշխարհային պաշարների 2/3-ը: Հորմուզի նեղուցով է փոխադրվում նավթի համաշխարհային փոխադրման 20%-ը: ԱՄՆ-ը իր նավթային կարիքների կեսից ավելին բավարարում է ներկրման միջոցով:

նուր առմամբ, ոչնչացվել է 237 ահաբեկիչ: Թուրքական կողմը կորցրել է 27 զինծառայող: Մինչդեռ քրդական աղբյուրները նշում են, որ գործողությունն անհաջողության է մատնվել, և որ քրդերի կորուստները կազմում են 9 պարտիզան, իսկ թուրքերինը՝ 108 զինծառայող, ինչպես նաև «Կոբրա» տիպի 1 ուղղաթիռ: Թուրքական զորքերն Իրաքի տարածքում առաջ էին շարժվել 25կմ (այլ տվյալներով՝ 5-10կմ), իսկ թուրքական ավիացիան քրդերի տարբեր օբյեկտների հարվածներ էր հասցնում մինչև 40կմ խորությամբ: Կարելի է փաստել, որ այս վերջին գործողությունն առավել հաջող էր, քան 1990-ական թթ. Թուրքիայի ձեռնարկածները:

Ռազմական գործողության որոշակի հաջողությունը հնարավոր դարձավ միայն 2007թ. նոյեմբերի 5-ին Թուրքիայի վարչապետ Էրդողանի և ԱՄՆ նախագահ Բուշի հանդիպման շնորհիվ, որի հետևանքով թուրքական զինված ուժերն սկսեցին հետախուզական տվյալներ ստանալ ԿՀՎ իրենց գործընկերներից:

Ոչ միայն ԱՄՆ-ը, այլև Եվրամիությունը և նրա ինստիտուտներն այլ երկրների հետ ընդունեցին, որ Թուրքիան տարածքային ամբողջականության պահպանման համար օգտվում է իր օրինական իրավունքից: Միաժամանակ ռազմական գործողությունը որոշակի դաս հանդիսացավ Իրաքի կառավարության և քրդական ինքնավարության վարչակազմի համար՝ ցույց տալով, որ ՔԲԿ զինյալները չեն կարող ազատ գործել այդ տարածքում: Այսպիսով Անկարան ցանկանում է Իրաքի և հենց իր՝ Թուրքիայի քրդերին ցույց տալ թուրքական զենքի հզորությունը, որպեսզի նրանք ընդհանրապես չմտածեն անկախության մասին:

Թուրքական զինվորականներն իրաքյան կառավարությանը վստահեցրին, որ 1. իրենց գործնասերն անմիջապես կլքեն Իրաքի տարածքն այն ժամանակ, երբ կկատարեն իրենց առջև դրված առաջադրանքները, 2. իրենց նպատակը միայն ՔԲԿ ահաբեկիչներն են: Թուրքական գործնասերը սեփական երկրի սահմաններից դուրս չգտնվեցին երկար ժամանակով, ստորաբաժանումները չծավալվեցին մինչև Ղանդիլի լեռնաշղթան¹, կամ սահմանների երկայնքով չստեղծվեց բուֆերային գոտի:

Մակայն և՛ ԱՄՆ-ը, և՛ ԵՄ-ը լրջորեն անհանգստացած էին, որ ռազմական գործողությունը երկարատև չլինի և բախումներ տեղի չունենան թուրքական բանակի ստորաբաժանումների ու քրդական «Փեշմերգա»² (մահապարտ) զինված գործադրումների միջև, քանի որ, ի տարբերություն ՔԲԿ-ի, «Փեշմերգայի» փորձառու, լավ զինված մարտիկների թիվը հասնում է մոտ 80.000-ի³:

Այսուհետև ՔԲԿ գործունեությունը մեծ մասամբ կախված կլինի իրաքյան կառավարության դիրքորոշումից և դե-ֆակտո Իրաքի հյուսիսում գտնվող քրդական վարչակազմի գործունեությունից: Եթե ուշադրության չարժանանա այն, որ Իրաքի հյուսիսում գտնվող քրդական վարչակազմը և նրա ղեկավար Մասուդ Բարզանին ԱՄՆ աչքում կորցնում են վստահությունը, Թուրքիան ստիպված կլինի ուշադիր լինել դրա նկատմամբ: Այստեղ արդեն կարևոր չէ, թե Թուրքիան որքանով է դժգոհ Բարզանիի գործունեությունից, քանի որ եթե ցանկանում է Իրաքի տարածքում չեզոքացնել ՔԲԿ գործունեությունը, ապա ստիպված կլինի հաշվի նստել նրա հետ:

Հյուսիսային Իրաքից ՔԲԿ «վտարումը» Թուրքիայի միակ նպատակը չէ: Իրականում թուրքական նոր ներխուժման պատճառն այն է, որ քրդերը դեմ չեն օգտվել Կոսովոյի օրինակից՝ իրենց դարավոր երազանքներն իրականացնելու համար: Բացի այդ, Թուրքիան ցանկանում է ՔԲԿ ահաբեկչական բնույթի վրա հրավիրել միջազգային հանրության ուշադրությունը:

¹ Լեռնաշղթան Թուրքիայի տարածքից Իրաքյան Քրդստանի միջով ձգվում է դեպի Իրան:

² 2005թ. հունիսին «Նյու Յորքերի» լրագրող Սեյմուր Հերշը հաղորդեց, որ Իսրայելի հատուկ ծառայությունները գաղտնի մարտական նախապատրաստություն են անցկացնում «Փեշմերգայի» ջոկատների շրջանում: Իսրայելը ցանկանում է ստեղծել քրդական ռազմական ուժ, որը կարող է դիմակայել Իրաքում շիական կազմավորումների աճող հզորությանը: Քրդերի հետ համագործակցության միջոցով Իսրայելն «աչքեր ու ականջներ» է ստանում՝ Իրանի, Իրաքի ու Սիրիայի նկատմամբ հսկողություն սահմանելու համար:

³ Եթե «Փեշմերգան» մտցվի իրաքյան բանակի կազմի մեջ, ապա կշարունակի պահպանել անվանումը և կկազմի իրաքյան բանակի 33%-ը:

Հատկանշական է, որ քուրդ ժողովրդի սեփական անկախության համար մղվող պայքարը, ըստ էության, սկսվել է դեռևս 19-րդ դարում և շարունակվում է ներկայումս: Պայքարի գլխավոր օջախներն ավանդաբար գտնվել են Թուրքիայում և Իրաքում: Թուրքիայում կոնֆլիկտը սրվեց 1984թ.: 23 տարվա զինված պայքարի արդյունքում երկու կողմից զոհվել է 37.000 մարդ: Խնդրի կարգավորմանը խանգարում է այն հանգամանքը, որ Անկարան որդեգրել է այնպիսի դիրքորոշում, որ բացառում է ՔԲԿ-ի հետ երկխոսությունը: Միաժամանակ, քրդական հարցի կարգավորումը համարվում է Թուրքիայի՝ ԵՄ-ին անդամակցելու հեռանկարների քննարկման պայմաններից մեկը: Թուրքիան պետք է ապահովի քրդերի իրավունքներն ու ճանաչի քրդերեն լեզուն, այդ լեզվով բացի ռադիո և հեռուստատեսություն:

Իրաքի կառավարությունը բավական կոշտ արձագանքեց թուրքական ներխուժմանը: Ի պատասխան նրա հնչեցրած բողոքների՝ թուրք նախարարները հայտարարեցին, որ անցկացնում են հակաահաբեկչական գործողություն: Իրաքի արտաքին գործերի նախարար Ալ-Հաջեմ Մահմուդը հայտարարել է, որ թուրքական ներխուժումը երկրին մեծ վնաս է հասցրել, և որ թուրքական կողմը կիրառել է զրահատեխնիկա, ավիացիա և նույնիսկ տակտիկական հրթիռներ: Փորձագետ-տնտեսագետների տվյալներով՝ թուրքական ագրեսիայի հետևանքով ապակայունացվել են ֆինանսական շուկաները: Դա զարմանալի չէ, քանի որ ռազմական գործողություններն ընթանում էին անմիջապես նավթահանքերի ու նավթամուղների հարևանությամբ:

ԱՄՆ պաշտպանության նախարար Ռ.Գեյթսի Անկարա այցից 1 օր հետո՝ փետրվարի 28-ին, Թուրքիայի Գլխավոր շտաբը պաշտոնապես հայտարարեց Իրաքից իր զորքերի դուրսբերման մասին: Սկզբնական շրջանում ԱՄՆ-ը Իրաքի տարածքում թուրքական գործողության համար ճանապարհի հարթեց, սակայն հետագայում ԱՄՆ-ում որոշեցին, որ այն ձգձգվում է և կարող է վնասել սեփական շահերին: Ռ.Գեյթսը փետրվարի 26-ին հայտարարեց, որ թուրքական զինված ուժերի ռազմական գործողությունը պետք է տևի 2-3 շաբաթից ոչ ավելի, ոչ թե ամիսներ: Բացի այդ, նա նշեց, որ ՔԲԿ խնդիրը չի կարող լուծվել միայն ռազմական ճանապարհով. անհրաժեշտ են նաև տնտեսական ու քաղաքական նախաձեռնություններ: Այս մասին Գեյթսը հայտարարեց նաև փետրվարի 28-ին բարձրաստիճան թուրք զինվորականների հետ բանակցությունների ժամանակ: Սակայն սխալ կլինի կարծել, թե Անկարա ժամանելիս Գեյթսը պատկերացում ուներ այն մասին, որ Իրաքի հյուսիսում թուրքական զինված ուժերի ձեռնարկած ռազմական գործողությունը որքան կձգձգվի:

ԱՄՆ նախագահ Բուշը հաստատեց պաշտպանության նախարարի խոսքերը՝ հավելելով, որ թուրքերը պետք է արագ գործեն, հասնեն իրենց նպատակներին ու հեռանան Իրաքից: Ամերիկյան ճնշման արդյունքում թուրք քաղաքական գործիչները տեղի տվեցին և դադարեցրին ռազմական գործողությունը: Դրանից առաջ, սակայն, նրանք հայտարարում էին, որ դրա համար որոշակի ժամկետ գոյություն չունի, իրենց զորքերն Իրաքի հյուսիսային շրջաններից չեն հեռանա, քանի դեռ չի վերացվել քուրդ զինյալների վտանգի սպառնալիքը:

Հարկ է նշել, որ աշխարհի և ոչ մի երկիր հստակ կերպով չէր կարող հակաահաբեկչական գործողություններ իրականացնելու ճշգրիտ ժամկետներ նշել: Դրա պատճառն այն է, որ իրավիճակն անկանխատեսելիորեն է զարգանում. այսօր զինյալների բազաները գտնվում են մի վայրում, իսկ վաղը՝ մեկ այլ վայրում, զոհված զինյալներին փոխարինում են տասնյակ նոր մարտիկներ: Դրա համար էլ կարելի է անվերջ պատերազմել: Սեփական տարածքում ՔԲԿ գործառնավորումների վերացման ուղղությամբ Թուրքիայի պայքարը շարունակվում է արդեն 24 տարի, ընդ որում՝ որոշ ռազմական գործողությունների մասնակցել է մինչև 50.000 զինծառայող: Երաշխիք չկա, որ Անկարայի գործերը տվյալ ուղղությամբ օտար տարածքում առավել հաջող կընթանան: Այնուամենայնիվ, թուրքական զորքերի դուրսբերման որոշումը կայացվեց փետրվարի 29-ին, և 10 զենեքալների գլխավորությամբ գործող թուրքական 10.000-անոց էքսպեդիցիոն կորպուսը հեռացավ Իրաքի տարածքից: Կասկածից վեր է, որ Իրաքից թուրքական զորքերի հեռացումը քրդերը դիտում են որպես իրենց հաղթանակ:

Թուրքիայի ռազմական գերատեսչությունը հայտարարել է, որ ռազմական գործողության մասին որոշումներն Անկարան կայացրել է ինքնուրույն կերպ: Փաստորեն, այդ հայտարարությամբ Էրդոդանը հերքեց այն ենթադրությունը, ըստ որի՝ Անկարայի վճիռներում

հիմնական դերը խաղացել են Վաշինգտոնի տված ցուցումները: Թուրքիայի Գլխավոր շտաբի պետ, գեներալ Յաշար Բույուքանըթը նշել է, որ Իրաքի տարածքից թուրքական զորքերի դուրսբերումը կապված է այն բանի հետ, որ գործողությունը հասել է իր առջև դրված նպատակների իրագործմանը: Սակայն դա իրականում այդպես չէ, և նշված գործընթացները փոխկապակցված են: Ակնհայտ է, որ Թուրքիան չէր կարող երկար ժամանակ անտեսել Վաշինգտոնի համառ խորհուրդները: Ռազմական գործողությունը կարող էր շարունակվել այնքան ժամանակ, քանի դեռ չէր սկսել հակասել տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի շահերին:

Հետաքրքիր է, որ Անկարան մի կողմից՝ ընդունում և աջակցում է կոսովյան անջատողականներին, մյուս կողմից՝ Թուրքիայի հարավում և Իրաքի հյուսիսում կատաղի պայքար է մղում քուրդ անջատողականների դեմ: Դրանով Անկարան, փաստորեն, երկակի ստանդարտներ է կիրառում: Թուրքիան հիանալի կերպով օգտվում է Կոսովոյի շուրջ առաջացած աղմուկից, քանի որ գերտերությունների համար Կոսովոյի խնդիրն առավել հրատապ է, քան քրդական հարցը: Դա ևս մեկ անգամ հաստատում է Քոնդոլիզա Ռայսի այն հայտարարությունը, թե Կոսովոյի պարագայում համաշխարհային հասարակությունն ուղղեց 6 դար առաջ թույլ տրված անարդարությունը:

Օբյեկտիվորեն Թուրքիային կարելի է հասկանալ: Կասկածից վեր է, որ յուրաքանչյուր ահաբեկչական սպառնալիքի ու անջատողականության դեմ անհրաժեշտ է պայքարել: Եվ եթե Իրաքի կառավարությունը չի կարողանում վերահսկել իր հյուսիսային տարածքները, ինչն Իրաքի նախագահ Թալաբանին անձամբ ընդունում է, հարկ է լինում որոնել պայքարի նոր միջոցներ: Սակայն պայքարի թույլատրելի միջոցների մեջ էլ գոյություն ունի չափի սահման: Ռազմական գործողություն ձեռնարկելու փոխարեն Թուրքիան կարող էր փակել զինյալների ֆինանսավորման աղբյուրները, օգնություն ցուցաբերել Իրաքի օրինական կառավարությանը՝ երկրի հյուսիսային տարածքների վրա լիակատար վերահսկողություն սահմանելու համար, ուժեղացնել միջազգային վերահսկողությունը տարածաշրջանի իրավիճակի վրա: Մուվերեն պետության տարածք ներխուժելը միայն վերացնում է փոխըմբռնումը թուրքական ու իրաքյան կառավարությունների միջև, առաջացնում միջազգային հանրության անըմբռնողությունը և քրդական ժողովրդի զայրույթը: Այս ամենը մոտ հեռանկարում կարող է նպաստել տարածաշրջանում ահաբեկչական վտանգի աճին ու ապակայունացմանը:

Չնայած ԱՄՆ Պետդեպարտամենտի ցուցակում ՔԲԿ-ն ընդգրկված է ահաբեկչական կազմակերպությունների շարքում՝ ներկայումս քրդերն Իրաքում համարվում են ԱՄՆ միակ դաշնակիցը: Ժամանակին քրդերն աջակցություն ցուցաբերեցին ԱՄՆ-ին, որպեսզի տապալվի Սադամ Հուսեյնի վարչակարգը: Բացի այդ, քրդերն ապահովեցին ամերիկյան զորքերի անվտանգությունը Քրդստանում: 4 տարի շարունակվող պատերազմի պայմաններում Իրաքյան Քրդստանում չի զոհվել և ոչ մի ամերիկյան զինծառայող: Մինչդեռ Իրաքի կենտրոնական ու հարավային հատվածներում ամերիկյան զորքերը¹ մեծ դժվարություններ են կրում ահաբեկչական «Ալ-Կաիդա» խմբավորման իրաքյան մասնաճյուղի կողմից: Վերջինս ներկայումս անկում է ապրում. 2007թ. հունիսի դրությամբ նրա անդամների թիվը 12.000 է, մինչդեռ ներկայումս այդ թիվը 3500 է: Պատճառն այն է, որ «Ալ-Կաիդա» խմբավորման իրաքյան մասնաճյուղը խաղաղ բնակչության շրջանում բազմաթիվ ահաբեկչություններ է իրականացրել, ինչի պատճառով էլ խաղաղ բնակչությունը մեծաթիվ զոհեր է տվել: Այժմ ահաբեկիչները փոխել են իրենց մարտավարությունը և իրենց ուժերը կենտրոնացրել ամերիկյան զինծառայողների վրա²:

ՔԲԿ ջախջախումն ակնհայտորեն ձեռնառու չէ ԱՄՆ-ին, քանի որ քրդերը զսպում են «Ալ-Կաիդային» մոտ կանգնած իսլամական ահաբեկչական խմբավորումներին: Դրա համար էլ Իրաքյան Քրդստանը Իրաքի ամենահանգիստ հատվածն է: Բացի այդ, քրդերն ԱՄՆ-ի համար կարող են ծառայել որպես հարևան երկրների ներքաղաքական իրավիճակն ապակայունացնող գործիք: Խոսքը մասնավորապես, վերաբերում է Իրանին ու Սիրիային: ԱՄՆ-ը մտահոգված էր իրաքյան նավթի փոխադրմամբ, քանի որ ռազմական գործողությունները

¹ 2008թ. մարտի 1-ի դրությամբ ԱՄՆ-ը Իրաքում ունի 19 բրիգադ՝ մոտ 158.000 մարդ

² 2003թ. մարտից մինչև 2008թ. մարտի 1-ն ընկած ժամանակահատվածում ԱՄՆ զինված ուժերն Իրաքում տվել են 4224 սպանված և մոտ 29.350 վիրավոր: 4 ամերիկացի զինծառայող համարվում է անհետ կորած:

կարող էին խափանումներ առաջացնել: Մասնավորապես, դա վերաբերում է Քիրքուքի ու Ջեյհանի խողովակաշարերին¹:

Ներկայումս Վաշինգտոնը քրդերի նկատմամբ երկակի քաղաքականություն է վարում. մի կողմից՝ աջակցում է Իրաքյան Քրդստանի անկախության գործընթացին, մյուս կողմից՝ չի շտապում ըստ էության լուծում տալ այդ խնդրին: Քրդստանի կառավարությունը մեղադրել է ԱՄՆ-ին Թուրքիայի առջև «կանաչ լույս» վառելու համար: Դրանով ԱՄՆ-ը, թերևս, ցանկանում է ստանալ Թուրքիայի աջակցությունն Իրանի հետ հետագա հակամարտության ժամանակ (Արևմուտքում թուրք-իրանական բախումը կանխատեսվում է 2010-ից ոչ ուշ):

Ամերիկացիներին մտահոգում են իրաքյան կառավարության այն փորձերը, որոնք ուղղված են տարածաշրջանային պետությունների, առաջին հերթին՝ Իրանի հետ կապերի ընդլայնմանը: Որպեսզի Իրաքին հետ պահեն այդպիսի «վտանգավոր կապերից», ինչպես նաև թուրքական քրդերին նախազգուշացնեն ակտիվություն չցուցաբերել Օջալանին ազատելու հարցում, ծրագրվեց նոր «դեմարշ»՝ թուրքական գործերի ներխուժումը Իրաք: Հետաքրքիր է, որ փետրվարյան թուրքական ներխուժմանը մասնակցել են նաև իսրայելցիները, որոնց համար Իրանը չարագործ է:

Իրաքյան Քրդստանում՝ Էրբիլում և Սուլեյմանիայում, արդեն բացվել են Իրանի գլխավոր հյուպատոսարանները: 2008թ. մարտի 2-ին Իրանի նախագահ Մահմուդ Ահմադինեժադի այցն Իրաք շատերն արդեն որակել են որպես պատմական, քանի որ 1979-ից ի վեր Իրանի նախագահը չէր այցելել հարևան երկիր: Իրան-Իրաք հարաբերությունների ջերմացման համատեքստում թուրքական «դեմարշը» դեպի Թուրքիայի, Իրաքի ու Իրանի սահմանների հանգուցակետ լիովին կարելի է դիտարկել որպես Թեհրանին ուղղված նախազգուշացում: Դա համապատասխանել է ամերիկյան շահերին: Նախագահական ընտրությունների նախաշեմին Բուշը ցանկանում է ԱՄՆ-ում այդ կերպ բարձրացնել Հանրապետական կուսակցության հեղինակությունը:

Ինչ վերաբերում է թուրքական հասարակության վերաբերմունքին, ապա անհրաժեշտ է նշել, որ չնայած քաղաքական առումով շատ ցույցեր են տեղի ունենում Ստամբուլում, սակայն ռազմական գործողության դեմ բողոքները Թուրքիայում հազվադեպ երևույթ են: Դրա պատճառը իշխանությունների կողմից կիրառվելիք հնարավոր բռնությունների վախը չէ²: Հակառակական զանգվածային ելույթների բացակայության³ գլխավոր պատճառը թուրքական հասարակությունում բանակի ունեցած համբավն է:

Պաշտոնական վիճակագրության համաձայն՝ թուրքերի մեծամասնությունը պաշտպանում է քրդերի դեմ ռազմական գործողության գաղափարը: Այս պարագայում կարելի է հավատալ պաշտոնական վիճակագրությանը: Միևնույն ժամանակ, թուրքական հասարակական կարծիքը վստահ է, որ բոլոր քրդերը, այդ թվում նաև քուրդ խորհրդարանականները, ինչ էլ որ ասեն, իրականում դեմ են պատերազմին: Քրդական քաղաքական գործիչները քննադատության չեն ենթարկել ռազմական օպերացիան, սակայն շարքային թուրքը կարծում է, որ իրականում նրանք թաքցնում են իրենց տեսակետը:

Միակ քաղաքական ուժը, որն ակնհայտորեն հանդես եկավ Հյուսիսային Իրաքում ռազմական գործողություն ձեռնարկելու դեմ, Թուրքիայում քրդական միակ լեզավ՝ Դեմոկրատական հասարակություն կուսակցությունն էր (ԴՀԿ): Սակայն պարզ է, որ ռազմական գործողության դադարեցումն ամեննին էլ կապված չէր ԴՀԿ-ի բողոքների հետ:

Թուրքիայում իրավիճակը փոխվեց ռազմական գործողությունը դադարեցնելուց հետո: Ժողովրդա-հանրապետական կուսակցության (ԺՀԿ) առաջնորդ Դենիզ Բայքալը քննադատության է ենթարկել երկրի իշխանություններին այն դադարեցնելու համար: Նա հայտարար-

¹ Իրաքը նավթի ու գազի պաշարներով աշխարհում զբաղեցնում է 3-րդ տեղը: Դրանց 40%-ը գտնվում է Քրդստանում:

² Ի վերջո, թուրք կոմունիստներն ամեն տարի մայիսի 1-ին հավաքվում են գլխավոր հրապարակներում ու խաղաղության մասին կոչեր հնչեցնում՝ քաջ զիտակցելով, որ ոստիկանները 100%-ով իրենց դեմ արցունքաբեր գազ են կիրառելու:

³ Միայն քրդաբնակ Դիարբեքիր քաղաքում տեղի ունեցավ բազմահազարանոց ակցիա, որի ժամանակ քրդական երիտասարդությանը կոչ արվեց չձառայել թուրքական բանակում:

րել է, որ չի հավատում իշխանությունների պաշտոնական տեղեկատվությանը, թե թուրքական բանակն այլևս ի վիճակի չի եղել շարունակել գործողությունը: Բայցալը նաև նշել է, որ բանակը չի կատարել իր առջև դրված խնդիրները և Իրաքից դուրս է բերվել ԱՄՆ հրամանով: Նույն կերպ է վարվել ծայրահեղական Ազգային շարժում կուսակցության (ԱՇԿ) առաջնորդ Դևլեթ Բահչեյին:

Թուրքական մամուլով մի շարք հարցեր ուղղվեցին Գլխավոր շտաբի պետ Յաշար Բույուքանըթին. «Ո՞ւր է Ղանդիլը», «Ո՞ւր է ՔԲԿ խոստացված ոչնչացումը», «Ո՞ւր են Հայաստանի փախչող ՔԲԿ անդամները», «Ո՞ւմ հետ ենք պատերազմել», «Ինչպե՞ս են զոհվել մեր զինվորները»: Թուրքական մամուլը քննադատության է ենթարկել նաև ԱՄՆ-ին. «Նախ նա ասում է մտեք, մենք մտնում ենք, ասում է դուրս եկեք, դուրս ենք գալիս»: Դա նշանակում է, որ Թուրքիայում նորից ձախողվեցին այն փորձերը, որոնք ուղղված էին ազգաբնակչության շրջանում հակաամերիկյան տրամադրությունների մեղմմանը:

Այսպիսով, չպետք է հուսալ, որ թուրքական զորքերի ուժային գործողությունների հետևանքով քուրդ ժողովուրդը զենքը վայր կդնի ու կհանձնվի թուրքերի ողորմածությանը: Վերջին 15 տարիների ընթացքում թուրքերը մեկ անգամ չէ, որ փորձել են ծնկի բերել Իրաքում գտնվող քրդերին: Ամեն անգամ արդյունքը եղել է նույնը. թուրքական բանակը հպարտ կեցվածքով հեռացել է Իրաքից, իսկ ՔԲԿ զինյալները կարծես հրաշքով գոյատևել են: Թուրքական ներխուժումն ավելի է համախմբում քրդերին:

Հարկ է նշել, որ թուրքական հարվածն ուղղված է եղել Քրդական ինքնավար շրջանի գոյությանը, որն ավելի է մոտենում անկախությանը: Ակնհայտ է, որ Իրաքյան Քրդստանի անկախացումը զգալիորեն կարի իրավիճակը Թուրքական Քրդստանում, ուր տեղակայված է թուրքական բոլոր զինված ուժերի 80%-ը: Մինչ օրս թուրքերը կարողացել են վերահսկել նրա միայն աննշան մասը:

Չպետք է բացառել այն, որ թուրքերը հետագայում կարող են զավթել ամբողջ Հյուսիսային Իրաքը: Այս տարբերակը բավական մեծ հավանականություն ունի, քանի որ ամերիկացիների հեռանալուց հետո քրդերի անկախության հարցը նոր ընթացք կստանա, և քրդերը ոգևորված կշարունակեն իրենց պայքարը: Բացի այդ, Թուրքիան դրանով վերահսկողություն կսահմանի Քիրքուքի ու Մոսուլի շրջաններում գտնվող նավթահանքերի նկատմամբ, որոնց կարիքը սուր զգում է:

Քրդստանի խնդիրն այսօր համարվում է երկրագնդի «ամենատաք կետերից» մեկը: Սա պատմական նախադեպ է, որը կարող է լուրջ ազդեցություն ունենալ աշխարհի տարբեր անկյուններում քաղաքական գործիչների կողմից վճռվող ազգային-էթնիկական ինքնորոշման խնդիրների վրա: Քրդերը աշխարհի ամենախոշոր էթնոսն են, որին ցայժմ չի հաջողվել ստեղծել սեփական պետություն: Ամենայն հավանականությամբ, վաղ թե ուշ քրդերը կստեղծեն իրենց անկախ պետությունը:

Հայկ Գաբրիելյան

5 ЛЕТ ВОЙНЫ В ИРАКЕ. КОЛЛЕКЦИЯ ФАКТОВ¹

20 марта 2003г. президент США Джордж Буш объявил о начале войны с Ираком. Решение о применении военной силы против Ирака поддержали 45 государств мира.

По подсчетам Исследовательской службы Конгресса США, стоимость подготовки и содержания одного американского солдата в Ираке в течение года составляет \$390 тыс. По данным газеты *New York Times*, ныне в Ираке существует 75 крупных военных баз США.

В феврале 2008г. в Ираке находились почти 166.7 тыс. иностранных военнослужащих. Крупнейшие контингенты имели США (157 тыс.), Великобритания (4.5 тыс.), Грузия (2 тыс.), Польша (900), Южная Корея (650) и Австралия (515). В целом, в Ираке представлены воинские контингенты из 26 государств, включая США. Кроме этого, в Ираке находится небольшое количество военнослужащих из нескольких стран блока НАТО, которые, однако, не входят в состав коалиционных сил. Из Ирака свои войска вывели Испания, Украина, Япония, Таиланд, Гондурас, Доминиканская Республика, Венгрия, Никарагуа, Сингапур, Норвегия, Португалия, Новая Зеландия, Филиппины, Тонга и Исландия. Ряд других стран значительно сократили размеры своих контингентов.

В середине 2007г. в Ираке также находились 150-180 тыс. сотрудников частных охранных компаний, которые обеспечивали безопасность отдельных объектов или персон (например, подобные компании поставляли охранников для Госдепартамента США).

Численность иракской полиции ныне составляет 200 тыс. человек, вооруженных сил и Национальной гвардии – около 195 тыс., пограничников – 28 тыс. (для сравнения: в 1991г. численность иракской армии достигала 900 тыс., в 2001 г. – около 430 тыс.).

Ныне безопасность Ирака также обеспечивают около 91 тыс. иракцев, которых американские военные называют «озабоченными мирными жителями». Около 72 тыс. из них действуют на основании официального контракта с командованием американских войск. Эти люди получают право носить оружие и действовать на территории своего населенного пункта, фактически выступая в роли вооруженной милиции. За эту деятельность каждый из них получает ежемесячную зарплату в размере примерно \$300. Оставшиеся 19 тыс. являются волонтерами.

По состоянию на 10 марта 2008г. в Ираке погибли 3 973 американских военнослужащих, 29 275 получили серьезные ранения и контузии. Примерно каждый третий американский военнослужащий, вернувшийся из Ирака, имеет серьезные психологические проблемы. Кроме этого, в Ираке погибли 174 британских солдат и офицеров, 33 военнослужащих Италии, 23 – Польши, 18 – Украины, 13 – Болгарии, 11 – Испании, 7 – Дании, 5 – Сальвадора, 4 – Латвии, 3 – Румынии, по 2 – Австралии, Эстонии, Нидерландов и Таиланда, по одному – Чехии, Венгрии, Южной Кореи, Казахстана и Грузии. Среди контрактников и гражданских служащих насчитывается около 600 убитых иностранцев (они имели паспорта десятков государств мира).

За период, прошедший после уничтожения режима Саддама Хусейна, в Ираке погибли более 8 тыс. иракских военных, полицейских, пограничников и сотрудников служб безопасности. Число жертв среди мирного населения превышает 96.3 тыс. (по состоянию на февраль 2008г.).

Численность инсургентов в Ираке оценить достаточно сложно. Разные источники дают различные оценки. В целом, активных боевиков в конце 2007г. насчитывалось около 20-25 тыс. В конце 2007г. в Ираке действовали примерно 800-2000 иностранцев, помогающих местным инсургентам. Они составляют небольшую долю участников местного вооруженного подполья, однако именно на их счету практически все теракты, совершенные самоубийцами. Ежемесячно границу Ирака пересекают около 40 иностранцев, ставящих своей целью помощь инсургентам.

---

¹ Washington ProFile, 14 марта 2008.

Большинство из них являются выходцами из Саудовской Аравии, Ливии, Марокко, Сирии и Алжира (этот подсчет основан на документах убитых и взятых в плен боевиков, а также на данных, содержащихся в компьютерах, обнаруженных на базах инсургентов).

В декабре 2007г. примерно 26 тыс. иракцев содержались в тюрьмах, которыми управляли иракские власти, еще 24 тыс. – в тюрьмах, находящихся под патронажем вооруженных сил коалиции.

За время после свержения режима Саддама Хусейна в Ираке были убиты примерно 55 тыс. инсургентов (точные данные отсутствуют).

За годы войны в Ираке погибли 127 журналистов. 105 из них были иракцами, 12 – европейцами, 2 – американцами. В том числе, 84 журналиста были убиты боевиками, 43 – погибли случайно во время перестрелок или бомбежек (виновниками гибели 14-ти из них были официально признаны войска США).

По состоянию на конец 2007г. в Ираке насчитывалось почти 1.4 тыс. беженцев и перемещенных лиц, еще 2.2-2.4 млн бежали за пределы страны (большой частью в Сирию и Иорданию). В результате, Ирак покинули около 40% имевшихся до начала войны специалистов – инженеров, медиков и т.п.

По состоянию на конец февраля 2008г., в Ираке были похищены 306 иностранных граждан. 54 из них были убиты, 147 – освобождены, 4 – бежали от похитителей, 6 – освобождены в результате спецопераций. Судьба остальных 89 неизвестна. В 2007-2008 гг. было отмечено рекордно малое число похищений – только 6. Похищений иракцев было на порядок больше: весной 2006г. ежедневно похищалось около 30-40 человек – в 2007г. эта тенденция также пошла на спад.

Организация *Freedom House*, ежегодно оценивающая уровень свободы в различных государствах мира, считает Ирак «несвободным». Однако, по данным последнего рейтинга, уровень политической свободы в стране достаточно высокий по региональным меркам и превосходит уровень вполне благополучных арабских государств, например, Кувейта и Саудовской Аравии.

В рейтинге свободы прессы Ирак занял 157-е из 167-ми мест, опередив Узбекистан, Ирак, Китай и Кубу. Ныне в Ираке действуют 54 независимые телекомпании, 114 радиостанций и 268 печатных изданий. До начала войны независимая пресса в стране отсутствовала. В последние два года наблюдается бурный рост этого рынка.

Организация *Transparency International*, ежегодно публикующая рейтинги мировой коррупции, ныне ставит Ирак на 178-е из 180-ми возможных мест.

В 2007г. темпы роста валового внутреннего продукта Ирака составили 6.1% (в 2006г. – 5.9%, в 2005г. – 3.7%). В значительной степени этот прирост был обеспечен ростом цен на нефть. Ирак обладает вторыми по величине нефтяными запасами в мире, уступая только Саудовской Аравии. Нефть традиционно обеспечивала до 95% иракского экспорта. Объемы нефтяного экспорта до войны составляли 1.7-2.5 млн баррелей, в феврале 2008г. – 1.93 млн. До начала войны в Ираке ежедневно вырабатывалось 3 958 мегаватт электроэнергии, в масштабах страны этого хватало, чтобы обеспечивать жителей светом 4-8 часов в сутки. В феврале 2008г. объем производства электроэнергии составлял 3 800 мегаватт, жители получали электроэнергию 9.4 часа в сутки. Контрольная палата США отметила, что США выделили \$6.3 млрд на восстановление иракской энергетики, но эти средства были израсходованы неэффективно.

Ныне уровень безработицы в Ираке составляет 25-40%. Ситуация улучшилась по сравнению с уровнем 2006г., но остается крайне тяжелой.

По оценкам Всемирного банка за 2003г., на восстановление экономики Ирака требовалось изыскать не менее \$56 млрд. Различные государства мира и международные институты в общей сложности пообещали выделить \$18.2 млрд, но реально перечислили примерно \$4 млрд. Из этих средств иракские власти использовали около \$1.5 млрд.

В 2007г. инфляция в Ираке составила 5% (в 2006г. – 50%, в 2005г. – 20%).

В конце 2007г. в Ираке насчитывалось 9.3 млн телефонных абонентов (до начала войны – 833 тыс.). За тот же период времени число пользователей Интернета выросло с 4.5 тыс. до 261 тыс., число владельцев личных автомобилей – с 1.5 млн до 3.1 млн.

Опросы общественного мнения, проводимые в Ираке, показывают, что иракцы в целом негативно относятся к присутствию иностранных войск и не особо оптимистично оценивают нынешнее положение дел в стране.

Факт Дня¹

Эхо Ирака. Авторы доклада, подготовленного по заказу Пентагона, пришли к выводу, что режим Саддама Хусейна не имел никаких постоянных связей с Усамой бен Ладеном и его организацией «Аль Каида». Этот вывод был сделан на основе изучения более 600 тыс. документов из иракских архивов, доставленных в США.

Доклад «Саддам и Терроризм» (полное название – *Saddam and Terrorism: Emerging Insights from Captured Iraqi Documents*) был подготовлен исследовательским центром Института военных исследований в конце 2007г. и ныне частично рассекречен. Заказчиком исследования было Объединенное командование Вооруженных Сил США.

Авторы доклада подтвердили, что иракский режим поддерживал тесные связи с другими террористическими группировками, в основном действовавшими на Ближнем Востоке. Однако их главными целями становились «враги» Саддама – шииты, курды, политэмигранты и пр. Кроме того, иракские спецслужбы обучали на своей территории выходцев из иных арабских государств.

Ранее (в 2006г.) этот же исследовательский центр обнародовал доклад «Взгляд Саддама на операцию «Свобода Ираку» (The View of Operation Iraqi Freedom from Saddam's Senior Leadership), в котором, также на основе захваченных документов, было проанализировано каким образом Саддам Хусейн готовил свои вооруженные силы, оценивал международную обстановку и командовал войсками непосредственно до и во время начала войны 2003г. Как оказалось, Саддам переоценивал мощь иракской армии, неадекватно анализировал ситуацию в мире и не ожидал начала вторжения, предполагая, что дело ограничится бомбежками и действиями спецназа.

Иракская эпопея²

В Ираке американские войска воюют дольше, чем на фронтах Второй мировой войны. Однако успехи этой операции весьма скромны, несмотря на то, что последний год отмечается определенная стабилизация обстановки.

После свержения режима Саддама Хусейна Ирак оказался в состоянии хаоса и де-факто на грани гражданской войны. Пентагон, который планировал вторжение в Ирак, изначально предполагал, что организованное сопротивление войск Саддама Хусейна можно сломить за три недели. Прогноз полностью сбился. Однако дальнейшее развитие ситуации пошло не по сценарию США. Как оказалось, американские войска оказались неподготовленными к «городской» войне. Негативную роль также сыграло и сокращение численности группировки США.

Когда масштабы партизанской войны внезапно выросли (в конце 2003г.), выяснилось, что в Ирак срочно требуется перебросить значительные подкрепления. На тот момент Пентагон весьма приблизительно представлял себе, каким образом следует бороться с инсургентами. Вооруженные силы США не были подготовлены к такого рода развитию событий – в частности, у них не было необходимой техники. На протяжении года после свержения режима Саддама Хусейна американские военные и советники не предпринимали практически никаких усилий, направленных на нейтрализацию действий инсургентов и террористов. Тогда

---

¹ Washington ProFile, 14 марта 2008.

² Washington ProFile, 14 марта 2008.

высокопоставленные представители США утверждали, что инсургенты немногочисленны, и с ними удастся справиться достаточно быстро. Подобные заявления делались и впоследствии. К примеру, в мае 2005г. вице-президент США Дик Чейни заявил, что инсургенты в Ираке находятся на «последнем издыхании».

Изначально Пентагон предполагал, что для поддержания стабильности в Ираке потребуется 70 тыс. военнослужащих коалиции, позже (в сентябре 2003г.) это количество предполагалось уменьшить до 20-30 тыс. Лишь увеличение численности американского контингента в Ираке до нынешних 157 тыс. солдат, произошедшее в начале 2007г., позволило переломить ситуацию и резко снизить количество терактов, обстрелов и похищений. Дело в том, что традиционно считается, что для того, чтобы успешно противостоять инсургентам и насилию, на каждую 1 тыс. мирного населения должно приходиться не менее 20-ти солдат. Население Багдада составляет примерно 6 млн человек, следовательно, только для контроля за иракской столицей должно быть выделено не менее 120 тыс. военнослужащих. Стоит учитывать, что в активных боевых операциях участвует чуть более половины расквартированного в Ираке контингента США, остальные выполняют функции обеспечения и поддержки.

Параллельно с увеличением численности американских войск значительно выросла численность и боеспособность иракских силовых структур. Солдаты коалиции и иракцы организовали общие «центры безопасности», обеспечивающие спокойствие в районах Багдада (мир в Багдаде считался необходимым для начала нормального политического процесса и эффективной работы иракских властей). США привлекли к сотрудничеству ряд суннитских лидеров и вождей племен, крупнейшая вооруженная группировка иракских шиитов начала придерживаться режима прекращения огня. В итоге, большинство суннитских инсургентов (львиная доля из них примыкает к иракской «Аль Каиде») лишилась баз и оперативного простора в центральной части страны.

Большинство руководителей США и даже военных экспертов предполагали, что иракцы встретят американские войска хлебом-солью, воспринимая их как освободителей, а не оккупантов. Образцом подобного поведения было вступление американских войск в Париж в 1944г. В конце 2003г. известный американский журналист Марк Стейн опубликовал колонку, в которой предсказывал, что через год уровень преступности в Багдаде и Басре будет ниже, чем в Лондоне, а массового сопротивления силам коалиции ожидать не следует. Штейн был далеко не одинок: многие американские эксперты придерживались подобного мнения. Во многом это было обусловлено обещаниями иракских политэмигрантов, которые утверждали, что общая ненависть к Саддаму объединит традиционно враждующих суннитов, шиитов и курдов.

Впрочем, критиков этих взглядов также было достаточно много. К примеру, в сентябре 2002г. (до начала войны) 33 видных американских эксперта в сфере международных отношений опубликовали статью в газете *New York Times*. Они утверждали, что «даже если США легко одержат победу, удачной стратегии выхода из Ирака не существует. Ирак – глубоко разделенное общество. Американские войска будут вынуждены оккупировать Ирак много лет, чтобы сделать возможным создание жизнеспособного иракского государства».

В Ираке силы коалиции изначально проводили политику массового изгнания бывших членов правящей партии *БААС* (именно ее лидером был Саддам Хусейн) из органов власти и силовых структур Ирака. Подобным образом США действовали в середине 1940-х годов, после оккупации Германии и Японии. Но подавляющее большинство членов партии *БААС* не имело крови на руках – они были такими же жертвами режима, как и остальные иракцы, поскольку в саддамовском Ираке невозможно было заниматься бизнесом и получить хорошую работу, не будучи членом *БААС*. Эта ошибка была исправлена лишь в январе 2008г., когда парламент Ирака принял закон, разрешивший бывшим членам *БААС* занимать посты на военной и гражданской службе.

В результате, за год число атак инсургентов сократилось на 60%. Если в феврале 2007г. погибли 2.7 тыс. мирных иракцев, 150 иракских солдат и полицейских и 81 американский военнослужащий, то в феврале 2008г. число жертв среди мирного населения Ирака сократилось

до 700, среди иракских «силовиков» – до 110-ти, среди американских военнослужащих – до 36. В феврале 2007г. в Ираке было взорвано 56 бомб, повлекших многочисленные жертвы, год спустя – 11. Терракты в Багдаде стали редкостью. Практически удалось остановить атаки на объекты нефтяной инфраструктуры страны, которая является основой иракской экономики. Это, в свою очередь, в целом благоприятно повлияло на благосостояние иракцев.

Уже после свержения Саддама Хусейна в Белом доме стали утверждать, что главной целью кампании была демократизация Ирака, которая могла и должна была стать началом прогрессивной политической трансформации всего Ближнего Востока. Многие аналитики подчеркивали, что на тот момент Ирак был, вероятно, одной из самых светских и образованных стран арабского мира. Следовательно, теоретически в Ираке действительно могла состояться первая арабская демократия. Однако военная кампания в Ираке была спланирована как быстрая «хирургическая» смена правящего режима, но отнюдь не как начало длительного и неизбежно крайне сложного процесса создания в этой стране демократических институтов.

Несмотря на то, что в 2005г. в Ираке были проведены достаточно честные выборы и сформированы органы власти, процесс демократизации идет крайне тяжело. В стране насчитывается около 300 партий. Однако наибольшее влияние приобрели не светские и умеренные политики, а религиозные фундаменталисты. Иракские избиратели предпочли голосовать не за политиков, призывающих к объединению страны и либеральным реформам, а за тех, кто пытается отстаивать интересы только своей этнической или религиозной группы.

Результатом этого в некоторых населенных пунктах страны стало введение запретов на продажу алкоголя и регламентация стиля причесок. Уровень терпимости значительно снизился, по сравнению с эпохой Саддама Хусейна. Небольшая христианская община Ирака сталкивается со все большими проблемами. Де-факто иракские женщины лишились многих прав и свобод, которыми они обладали при Саддаме.

Многие американские эксперты также выражают опасения, что практика поддержки и вооружения местных милиций, отвечающих за безопасность в своих деревнях и городах, приведет к расколу Ирака на мелкие анклав. Ныне многие населенные пункты, в которых действуют «озабоченные мирные жители», получающие зарплату от США, превратились в полунезависимые анклав под управлением племенных вождей или полевых командиров, мало зависящие от властей страны.

Одним из последствий войны в Ираке стал пересмотр стратегической концепции развития вооруженных сил США. Министр обороны Дональд Рамсфелд, который считается одним из «архитекторов» иракской кампании, был убежден, что войны будущего будут выигрываться за счет преимущества в информационных технологиях и высокоточном оружии. В результате, численность вооруженных сил США была значительно сокращена, а упор делался на разработку новых видов вооружений и модернизацию техники. Однако Ирак продемонстрировал, что пехотинца не следует списывать со счетов. В результате, в 2007г. было принято решение увеличить численность сухопутных войск на 92 тыс.: армия США должна вырасти до 547 тыс. солдат (плюс 65 тыс.), корпус морской пехоты – до 202 тыс. (плюс 27 тыс.). Стоит добавить, что затраты на содержание солдат постоянно растут: так, в сентябре 2001г. армия США тратила на одного солдата \$75 тыс. в год – ныне \$120 тыс.

В феврале 2008г. журнал *Foreign Policy* опросил более 3.4 тыс. высокопоставленных офицеров вооруженных сил США и пришел к выводу, что война в Ираке подорвала американскую военную мощь. Опрос показал, что 60% офицеров считают, что вооруженные силы США ныне слабее, чем пять лет назад (25% уверены, что они стали сильнее). 42% придерживаются мнения, что война в Ираке серьезно понизила боеспособность вооруженных сил США, а 88% – что в результате этой войны американские армия и флот страдают от перенапряжения.

Ирак и экономика США¹

До сих пор точно неизвестно: каким образом война в Ираке отражается на экономике США. Дело в том, что, несмотря на то, что США тратят на войну колоссальные средства, они относительно скромны по сравнению с расходами страны в иные исторические эпохи.

Так, во время Второй мировой войны США расходовали на оборонные программы до 37.8% своего валового внутреннего продукта (ВВП). В 1962г., перед началом войны во Вьетнаме, США тратили на оборону 9.3% ВВП. Ныне, с учетом всех прямых и косвенных расходов, этот показатель не превышает 6.2% ВВП. По оценкам ЦРУ, ныне по доле ВВП, расходуемой на оборону, США занимают достаточно скромное – 28-е место в мире, несмотря на то, что по размерам военного бюджета являются безусловным мировым лидером.

Однако есть ряд факторов, которые однозначно негативно отражаются на экономическом здоровье США. К примеру, из-за войны увеличиваются дефицит бюджета и размеры внешнего долга. Из-за того, что ситуация в Ираке далека от стабильной, этот фактор влияет на мировые цены на нефть.

Изначальные оценки относительно стоимости войны в Ираке оказались многократно заниженными. Так, в сентябре 2002г. советник президента США по экономике Лоуренс Линдси предположил, что война обойдется в \$100-200 млрд. Его коллега – глава бюджетного офиса Белого Дома Митч Дэниелс назвал оценки Линдзи завышенными и указал, что общая стоимость кампании не превысит \$50–60 млрд. В 2003г. известный экономист Уильям Нордхаус опубликовал свой прогноз: \$500-600 млрд. В январе 2004г. Бюджетный офис Конгресса США опубликовал доклад, согласно данным которого, общая стоимость восстановления Ирака составит \$50 -100 млрд. В 2006г. лауреат Нобелевской премии по экономике Джозеф Штиглиц выступил с намного более пессимистичными оценками – по его расчетам стоимость войны превысит \$2 трлн. В октябре 2007г. Бюджетный офис Конгресса США пересмотрел свой предыдущий прогноз и пришел к выводу, что к тому моменту США израсходовали на военные операции в Ираке \$368 млрд, плюс \$45 млрд на связанные с этим программы (выплаты пенсий и лечение ветеранов войны, работу дипломатов и пр.). В январе 2008 года Бюджетный офис Конгресса США выступил с новым прогнозом: если война в Ираке продлится до 2017г., то общая стоимость этой кампании достигнет \$2.4 трлн. Последним прогнозом такого рода стал доклад членов Объединенного экономического комитета Конгресса США (его авторами были конгрессмены-демократы): в нем указывалось, что совокупная стоимость операций в Ираке и Афганистане составит от \$2.6 до \$4.5 трлн – в зависимости от того, когда будет начат вывод войск. Впрочем, этот прогноз, как и его предшественники, немедленно подвергся критике.

Необходимо указать, что расходы на Ирак и Афганистан обычно не закладываются в военный бюджет США, а проходят по отдельной статье бюджета – «срочных дополнительных ассигнований». Так, в 2008г. расходы на Ирак должны составить \$193 млрд, что на 13% больше, чем в 2007г. Однако эта цифра не включает смежных расходов – например, затрат Государственного департамента США на действия в зоне войны, расходов Министерства по делам ветеранов, которое отвечает за здоровье и благополучие военнослужащих, прошедших войну, и пр. Таким образом, один день войны в Ираке обходится бюджету США примерно в \$270 млн. На слушаниях в Конгрессе, состоявшихся в феврале 2007г., была оглашена следующая цифра: в Ираке были непонятным образом использованы или растрочены \$10 млрд.

До сих пор среди экономистов нет согласия в том, каким образом участие в войне влияет на экономику страны. Так, есть теория, что США смогли окончательно перебороть Великую депрессию – крупнейший экономический кризис в истории страны – благодаря своему вступлению во Вторую мировую войну. Во время Второй мировой войны США увеличили свой военный заказ на 41.4%, при этом ВВП страны вырос на 69.1%. Война в Корее (1950-1951 гг.) привела к росту военных заказов на 8% и росту ВВП на 10.5%. Война во Вьетнаме (1965-1967)

---

¹ Washington ProFile, 14 марта 2008.

позволила военно-промышленному комплексу (ВПК) США увеличить объем государственных заказов на 1.9% – ВВП вырос на 9.7%. Однако Война с Ираком 1991г. привела к падению ВВП на 1.3%, несмотря на то, что военный заказ вырос на 0.3%. Ныне существуют экономисты, которые доказывают, что война в Ираке также благотворно повлияла на экономику США и, в частности, позволила уменьшить уровень безработицы: известно, что в период с 2003 по 2008 гг. темпы роста экономики страны были достаточно высокими, а безработица низкой.

Другая группа экспертов не менее аргументировано доказывает, что война всегда понижает жизненный уровень населения и в долгосрочной перспективе наносит значительный ущерб экономике. Они напоминают, например, что война, которую США вели во Вьетнаме в 1960-е годы, отозвалась инфляцией и рецессией в экономике Соединенных Штатов начала 1970-х. Вторжение Ирака в Кувейт (1991г.) и участие в этом конфликте Соединенных Штатов прервало экономический рост США, длившийся почти 8 лет.

Кандидаты в президенты США по-разному оценивают перспективы и значение войны в Ираке. Так, демократ Хиллари Клинтон изначально поддерживала вторжение, однако ныне, в случае победы на выборах, она обещает остановить войну. Она также выступает против создания постоянных военных баз США в Ираке. Однопартиец Клинтон – Барак Обама постоянно подчеркивает, что нынешние проблемы в экономике США вызваны, в том числе, и расходами на Ирак. Он изначально выступал против начала войны и ныне, в случае переезда в Белый дом, обещает немедленно вывести американские войска из Ирака. Обама также не хочет сохранения в Ираке американских военных баз. Республиканец Джон МакКейн доказывает необходимость сохранения американского присутствия в Ираке до окончательной стабилизации обстановки и несколько раз заявлял, что США близки к победе.

Опыт американской оккупации¹

По данным корпорации *RAND*, исторический опыт показывает, что пять лет – минимальный срок, за который может быть создано новое эффективное и демократическое государство. В истории США есть ряд удачных примеров влияния на положение дел в иных странах с помощью своих войск – наиболее известными из них являются Западная Германия и Япония, в результате ставшие процветающими демократическими государствами. Однако есть и иные, менее впечатляющие, примеры.

Гаити

США трижды пытались создать в этой стране процветающее государство. США управляли этой страной более 20 лет.

Бывшая колония Франции в восточной части острова Эспаньола обрела независимость после восстания чернокожих рабов, разбивших экспедиционный корпус, посланный Наполеоном Бонапартом. Гаити стали второй после США независимой страной Западного Полушария и первой республикой, подавляющее большинство населения которой составляли чернокожие. За период с 1843 по 1915 гг. на Гаити произошло 22 смены правительств. В 1915г. очередной гаитянский лидер провел массовые казни своих политических противников, и в стране воцарилась анархия. В результате, США приняли решение восстановить порядок на Гаити, чтобы, как было официально заявлено, «спасти жизни невинных людей». Морская пехота США оккупировала страну за шесть недель, американские чиновники взяли под контроль органы власти Гаити.

После этого формально власть осталась в руках гаитян, но представители США могли наложить «вето» на любые решения местных лидеров общенационального уровня. В управление на местном уровне США не вмешивались. В 1915г. парламент Гаити предоставил США

---

¹ Washington ProFile, 14 марта 2008.

права верховной власти. США получили право полностью контролировать финансы республики (по прошествии некоторого времени Гаити оказалась единственной страной Центральной и Латинской Америки, не имевшей внешнего долга), управлять рынком труда и здравоохранением (США начали активно бороться с малярией и сифилисом), а также оказывать влияние на внешнюю политику Гаити. В 1918г. на Гаити была принята Конституция (ее автором считается Франклин Рузвельт, тогда офицер, в будущем – президент США), разрешившая, в частности, иностранным гражданам приобретать земельные участки – против этого выступало большинство жителей республики. Кроме того, в стране впервые была создана постоянная армия, которая подавила бунты местных лидеров, пытавшихся сделать некоторые районы страны независимыми от центральной власти или организовать очередной переворот.

В 1934г. войска США покинули Гаити. Поводом для принятия подобного решения стал кровавый инцидент с разгоном демонстрации гаитян, протестовавших против бедности. Франклин Рузвельт, ставший президентом США, принял решение о предоставлении Гаити полной независимости. Рузвельт произнес фразу, которую в США цитируют, когда говорят об идеологии вмешательства Соединенных Штатов в дела иных государств: «Мы вычистили дом, восстановили порядок, обеспечили занятость и сделали основой работы правительства гласность и честность. Мы сделали большую часть важной работы, и мир может поблагодарить нас».

Демократия на Гаити, впрочем, удержалась ненадолго. В 1949г. в стране произошел военный переворот, а в 1957г. к власти пришел диктатор Франсуа Дювалье, которого в 1971г. сменил его сын Жан-Клод. Гаити превратилась в одну из беднейших стран мира, где власть принадлежала лишь клану Дювалье и секретной полиции. Международное сообщество долгое время пыталось восстановить демократию на Гаити, и в 1991г. выборы выиграл священник Жан-Бертран Аристид (он, кстати, называл американских предпринимателей «кровососами»). Через восемь месяцев после избрания Аристид был свергнут военными. ООН ввела против Гаити экономические санкции, заставившие военных сесть за стол переговоров с международным сообществом. Президент США Билл Клинтон принял решение восстановить в правах демократически избранного лидера, и на Гаити высадились 20 тыс. морских пехотинцев. Аристид вернулся к власти. Клинтон назвал этот факт «Победой свободы». В течение десяти следующих лет США предоставили Гаити помощь в размере \$1 млрд.

Впрочем, и режим Аристида погряз в коррупции. В результате, в начале 2004г. на Гаити начались массовые волнения, и вооруженные подразделения повстанцев взяли под контроль большую часть страны. США и Франция заставили Аристида покинуть Гаити, и на острове высадились контингенты французских и американских войск. Очередные выборы на Гаити также ознаменовались серией скандалов и волнений, однако ныне в стране царит относительное спокойствие.

Куба

Куба стала первой страной, которой США пытались оказать помощь в создании эффективного государства. США дважды брали контроль над Кубой в свои руки и пытались сделать это в третий раз, после прихода к власти Фиделя Кастро. США управляли этой страной в общей сложности более 11-ти лет.

Впервые США получили контроль над Кубой в 1898-1902 гг. США пришли на Кубу после того, как выиграла войну в колониальной Испании. Официально война была начата, чтобы помочь Кубе и Филиппинам избавиться от колониальной зависимости от испанской короны.

Управление Кубой осуществляла военная администрация. Американские чиновники подготовили ряд законов, разрешали конфликты и управляли финансами Кубы. После вывода американских войск и передачи управления местной администрации, США, тем не менее, продолжали активно вмешиваться во внутренние дела Кубы – для этого был подписан соответствующий договор. Договор, в частности, разрешал США вновь взять полный контроль над делами Кубы в том случае, если потребуется защитить кубинскую независимость или же правительство Кубы «неадекватно действует в области защиты жизни, прав собственности и личных свобод».

В результате, в 1906г. США вновь захватили контроль над Кубой в свои руки и удерживали его до 1909г. Всего до 1920г. США вмешивались в дела формально независимой Кубы четыре раза. В 1934г. Куба денонсировала этот договор. После этого экономика Кубы в значительной степени оставалась под контролем американских компаний, страной правила череда диктаторов. В 1959г. революционеры под предводительством Фиделя Кастро изгнали диктатора Батисту, при котором страна находилась в числе наиболее процветающих стран континента (что не мешало Батисте железной рукой подавлять малейшие проявления недовольства). США пытались свергнуть режим Кастро с помощью кубинских оппозиционеров, но эти попытки не увенчались успехом. С течением времени режим Кастро стал одним из наиболее brutальных диктаторских режимов современности.

Филиппины

Ситуация на Филиппинах сложилась сходным образом. Освободив архипелаг от испанского владычества в 1902г., США присоединили эту страну к США. Для этого американские армия и флот несколько лет вели войну со своими бывшими союзниками – филиппинскими сепаратистами. Филиппинами управлял американский генерал-губернатор. В 1916г. США создали филиппинский парламент, а в 1934г. предоставили Филиппинам независимость (переходный период продлился до 1946г.). США контролировали Филиппины 44 года.

Долгое время Филиппины были полудемократической страной, в которой сменялись всенародно избираемые президенты. В 1965г. президентом был избран Фердинанд Маркос, который изменил конституцию и, фактически, приобрел неограниченную власть. При его правлении Филиппины превратились в один из самых репрессивных режимов мира. США, ранее поддерживавшие филиппинских президентов, постепенно разочаровались в Маркосе и отказали ему в поддержке. В 1986г. под давлением США в стране были проведены свободные выборы. Маркос объявил о своей победе, однако в стране начались массовые волнения, требовавшие передать власть кандидату оппозиции – Корасон Акино. Верхушка армии и полиции изменила Маркосу, и тот бежал в США. После этого на Филиппинах сменилось несколько президентов, большинство из которых использовали власть для личного обогащения. Филиппины до сих пор остаются одной из «бедных» стран и, одновременно, являются ключевым союзником США в этом регионе.

Панама

США дважды брали управление Панамой в свои руки. В общей сложности, США управляли Панамой 34 года.

В 1903-1936 гг. США фактически получили в свои руки контроль над новорожденным государством Панамой. В 1903г. власть в колумбийской провинции Панама взяла в руки революционная хунта, которая объявила об отделении от Колумбии и была немедленно поддержана США. Вашингтон пошел на это ради получения контроля над будущим стратегическим каналом, соединяющим Тихий и Атлантический океаны. США и Панама заключили договор, согласно которому США получили полный контроль над зоной Канала и над значительными территориями, прилегающими к нему (за это США выплатили значительную сумму золотыми монетами и предоставили значительный кредит, который Панама так и не смогла вернуть). Фактически Панама стала американским протекторатом. Между двумя странами был заключен договор, согласно которому США гарантировали безопасность Панамы в ответ на право вмешательства во внутрипанамские дела. США несколько раз вмешивались в дела Панамы – например, они помогали центральным властям бороться с сепаратистами, пытавшимися отколоть от Панамы несколько островов. Однако периодически США предпринимали вооруженные интервенции – обычно с соответствующими просьбами обращались конкурирующие панамские политики. За период с 1906 по 1921 гг. США провели четыре подобные интервенции. В 1936г. США изменили свою политику в отношении Панамы и перешли на исключи-

тельно деловые отношения. Впрочем, Панама оставалась в значительной зависимости от США, а в зоне Панамского канала располагалась крупная военная база США.

В Панаме сменилось множество президентов, большая часть которых утратила власть в результате государственных переворотов и путчей. Лишь в 1984г. в стране впервые прошли честные выборы, и был избран президент Николас Барлетта, который, однако, был игрушкой в руках бывшего агента ЦРУ и шефа секретной панамской полиции Мануэля Норьеги. В 1986г. Норьега сам возглавил страну, а два года спустя обвинил США в нарушении договоров о правилах эксплуатации Панамского канала (тогда принадлежал Соединенным Штатам). В ответ США прекратили экономическую помощь Панаме и обвинили Норьегу в личном содействии международной торговле наркотиками. Панамские войска начали нападать на американцев, имевших неосторожность появиться вне охраняемой зоны Канала. В декабре 1989г. Норьега объявил о том, что его страна находится в состоянии войны с США. После этого войска США начали боевые действия. Через два дня Норьега был захвачен спецподразделениями армии США и вывезен на территорию Соединенных Штатов. Позже американский суд, впервые рассматривавший уголовное дело, где главным обвиняемым был лидер другого государства, приговорил его к пожизненному заключению. Через несколько лет Панама получила полный контроль над каналом. Ныне Панама – демократическая республика.

Никарагуа

США один раз взяли Никарагуа под полный контроль, а впоследствии неоднократно вмешивались во внутренние дела этого государства. США управляли Никарагуа более 18 лет.

США оккупировали Никарагуа, фактически чтобы защитить Панамский канал. После того, как США установили контроль над Панамой, президент Никарагуа, не испытывавший к США добрых чувств, стал вести переговоры с Германией и Японией о строительстве второго канала, соединяющего Тихий и Атлантический океаны, который должен был пройти по никарагуанской территории. Кроме того, в Никарагуа в очередной раз произошел государственный переворот, после которого началась гражданская война. В ходе военных действий правительственные войска захватили и расстреляли двух американских бизнесменов, которые оказывали поддержку оппозиционерам. США сначала прибегли к тактике краткосрочных военных интервенций, а потом, после обращения к ним за помощью очередного свергнутого президента, в 1912г. полностью оккупировали страну.

В 1914г. две страны подписали договор (он не был ратифицирован), который дал США право на военное вмешательство в дела Никарагуа в целях защиты американских интересов. В 1916г. был заключен второй договор: правительство Никарагуа признало протекторат США и дало США монопольное право на строительство второго канала (из-за успешного функционирования Панамского канала подобные работы никогда не были начаты).

Впрочем, США практически не вмешивались во внутренние дела страны, где к власти пришли консерваторы. В 1925г. очередное правительство договорилось с США о выводе войск, но США оговорили, что никарагуанской армией будут руководить американские инструкторы. Впрочем, очередная вспышка гражданской войны привела к тому, что США вновь послали морскую пехоту в Никарагуа в 1926г. и выступили в роли посредника между враждующими сторонами. Новое правительство согласилось, что американская морская пехота будет выступать гарантом стабильности и останется в стране на два года. Фактически, США взяли под полный контроль никарагуанские вооруженные силы и Национальную гвардию.

В ответ либеральные силы под руководством Аугусто Сандино в Никарагуа начали партизанскую войну против правительства и американских войск. По мере того, как потери американских войск росли, в США приобретали все большее влияние сторонники вывода войск из Никарагуа. В 1933г. США вывели войска из страны и передали никарагуанцам контроль над вооруженными силами.

Влияние в стране и симпатии США приобрел генерал Анастасио Сомоса, свободно говоривший по-английски, учившийся в США и приобретший симпатии американского истеблиш-

мента. Сандино начал мирные переговоры с властями, однако Сомоса арестовал его и в тот же день расстрелял. В течение месяца войска Сомосы разгромили сандинистов, и генерал стал фактическим правителем страны. В 1936г. он официально пришел к власти. Его режим отличался крайней жестокостью, но долгое время пользовался симпатиями США, потому, что Сомоса всячески крепил двусторонние связи и поддерживал американских бизнесменов. Анастасио Сомосе наследовал его сын, Луис, потом его брат Анастасио, которые продолжали проводить политику основателя династии.

В 1979г. в стране началась партизанская война, которую вел Фронт Национального Освобождения имени Сандино. Через несколько недель боев Сомоса бежал из страны. В 1981г. администрация Рональда Рейгана начала активно помогать его бывшим сторонникам, поскольку сандинисты получали поддержку от Кубы и СССР. Впоследствии в стране прошли демократические выборы. За два десятилетия в Никарагуа сменилось несколько президентов (один из них позже был приговорен к тюремному заключению за кражу из казны \$100 млн), ныне ею правят «неосандинисты». Никарагуа остается одной из беднейших стран региона.